

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

Кафедра розвитку дитини раннього й дошкільного віку

ПИВОВАР МАРИНА ВАЛЕРІЇВНА

**РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ
В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота здобувачки вищої освіти
другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта»

Науковий керівник

професор

докторка педагогічних наук,

Бадер Світлана Олександрівна

Завідувачка кафедри

докторка педагогічних наук, професор

Бадер Світлана Олександрівна

Полтава -2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	3
1.1. Теоретичний аналіз змісту поняття «самостійність»	8
1.2. Специфіка розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку	15 21
1.3. Сучасні методичні підходи до розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності	31
Висновки до розділу I.	43
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	46
2.1. Стан розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.	46
2.2. Педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.	57
2.3. Експериментальна модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності та результати її впровадження.	65
Висновки до розділу II	86
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	101

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стрімка динаміка змін у суспільстві, потреби високотехнологічного та інформаційного розвитку у світі визначили нові пріоритети у формуванні особистості, зокрема, вміння гнучко пристосовуватися до змін у різних життєвих ситуаціях, самостійно набувати потрібні знання, застосовувати їх на практиці, шукати раціональні шляхи вирішення проблем, що виникають. На перший план висувуються завдання щодо створення умов для розвитку самостійної, творчо активної, допитливої, цілеспрямованої особистості, яка може керувати своєю поведінкою і способами спілкування, орієнтується у нових обставинах, має відчуття свого місця в товаристві інших людей.

Одним із стратегічних напрямів розвитку української освіти визначено забезпечення умов для розвитку та соціалізації дітей і молоді. Функціонування сучасної системи дошкільної освіти ґрунтується на основних положеннях Конвенції ООН про права дитини (1989), Законах України «Про охорону дитинства» (2001), «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2018), інших чинних нормативно-правових актах. У цих нормативних документах проголошено самоцінність дошкільного дитинства, важливість його щасливого проживання як передумови подальшої самореалізації, здатності до активності та самовираження у житті. Пріоритетом дошкільної освіти є виховання дитини як самостійного та ініціативного творця майбутнього.

У Державному стандарті першої освітньої ланки – Базовому компоненті дошкільної освіти, визначено базові якості особистості, формуванню і розвитку яких у дошкільному дитинстві необхідно приділяти особливу увагу. Серед інших поняття «самостійність» кваліфікується як особистісне утворення, що визначає здатність дошкільника діяти незалежно від керівництва й допомоги дорослого, звертатись до нього у випадку об'єктивної необхідності, виявляти ініціативність, керувати емоціями,

висловлювати та обґрунтовувати власну думку, критично мислити, ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми та співпрацювати в колективі [7]. Самостійність при цьому визначається як одна з базових характеристик особистості, що має бути сформована наприкінці дошкільного дитинства. З огляду на це зростає значущість дослідження проблеми самостійності в дітей старшого дошкільного віку як основи їхньої активної життєдіяльності в дитинстві та в майбутньому.

На вагомості виховання самостійності у дітей акцентували увагу в своїх працях видатні класики педагогіки (Я. Коменський, М. Монтессорі, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Психологічні аспекти досліджуваної проблеми знаходимо у працях Т. Дуткевич, О. Кононко, С. Максименка, О. Скрипниченко та ін. Специфіка виховання самостійності у дітей раннього та дошкільного віку в різних видах діяльності вивчалася А. Богуш, Н. Гавриш, З. Гуріною, К. Крутій, О. Лісовець, В. Маршицькою, Т. Піроженко, М. Савченко, О. Удіною, Л. Фесюковою та ін. Науковці акцентують увагу на тому, що дошкільне дитинство є найбільш сенситивним періодом для виховання морально-вольових якостей особистості, зокрема основ самостійності.

Особливе місце відводиться грі як провідній діяльності в дошкільному віці. Підтвердженням цієї думки є педагогічні дослідження, присвячені вивченню проблем гри та виховання особистості дитини дошкільного віку засобами ігрової діяльності (А. Богуш, Н. Бойченко, А. Бондаренко, Н. Гавриш, Г. Григоренко, В. Захарченко, К. Зворигіна, Н. Кудикіна, Н. Луцан, А. Матусик, Д. Менджерицька, С. Новосьолова, К. Щербакова, О. Яницька та ін.). Зокрема відзначається позитивний вплив різних видів ігор на становлення самостійності як базової якості у дітей дошкільного віку: сюжетно-рольових (В. Захарченко, В. Кузьменко та ін.), будівельно-конструктивних (В. Нечаєва, В. Селіванов та ін.), дидактичних (А. Бондаренко, Р. Миронова, М. Попова та ін.), рухливих (О. Акулова, А. Савченко та ін.), народних (А. Богуш, Н. Луцан та ін.).

У психолого-педагогічних дослідженнях останнього десятиліття зазначено, що рівень самостійності сучасних дітей дошкільного віку у різних видах діяльності значно знизився (Л. Зайцева, О. Кононко, Т. Танько). Це пов'язують з надмірною опікою дорослих, бажанням відмежувати дітей від найменших труднощів, що не завжди йде на користь дитині (Г. Беленька, Н. Волошин, С. Івах, М. Машовець, К. Михайлова). Не поодинокими є випадки гіперопіки, коли дорослі намагаються усе зробити замість дитини [76]. Негативним фактором у житті сучасного дошкільника є надмірне використання гаджетів та недостатній розвиток пізнавальної самостійності у предметному, соціальному і природному довкіллі.

Аналіз першоджерел із теми дослідження дозволив дійти висновку, що проблема розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності залишається актуальною та потребує подальшого вивчення. Склалася низка суперечностей: між вимогами до розвитку самостійності як базової якості особистості в дітей 5-6 років та реальним станом її наявності; між виховним потенціалом ігрової діяльності як засобу розвитку і виховання особистості дошкільника та недостатнім використанням її можливостей для становлення самостійності в умовах роботи закладу дошкільної освіти; між віковим прагненням дитини до самостійності в ігровій діяльності та відсутністю в неї необхідних знань, умінь і навичок для його реалізації. Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовила вибір теми дослідження **«Розвиток самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

Завдання:

1. Розкрити сутність і структуру феномена «самостійність дітей 5-6 років в ігровій діяльності»; уточнити поняття «самостійність дітей дошкільного віку».

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

3. Визначити педагогічні умови розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

4. Розробити та експериментально апробувати модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

Об'єкт дослідження – процес розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

Гіпотеза дослідження: виховання самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови:

- наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля;
- педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності;
- організація предметно-розвивального ігрового середовища;
- занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури для розкриття сутності та особливостей розвитку особистості старшого дошкільника, визначення педагогічних умов, що сприяють розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності;

емпіричні – спостереження, інтерв'ювання, анкетування, аналіз педагогічної документації; педагогічний експеримент - констатувальний, формувальний етапи;

статистичні: математичні методи обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Базою дослідження слугував заклад дошкільної освіти № 2 «Оленка» (ясла-садок) комбінованого типу Миргородської міської ради Полтавської області

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: розроблено модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності; визначено педагогічні умови розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності; окреслено критерії і показники самостійності в ігровій діяльності; виявлено та схарактеризовано рівні розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності; подальшого розвитку набула методика розвитку самостійності дітей 5-6 років під час ігрової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що було розроблено методику діагностики рівнів розвитку самостійності та експериментальну методику розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності; сценарії ігрових проєктів у групах дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати можуть бути використані в роботі вихователів закладів дошкільної освіти; викладачами закладів вищої освіти при підготовці здобувачів освіти спеціальності «Дошкільна освіта»; студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація матеріалів дослідження. Основні теоретичні положення та експериментальні дані доповідалися, обговорювалися й отримали схвалення на I Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній конференції «Початкова освіта в контексті НУШ: сучасні підходи, виклики, перспективи» (Полтава, 2024) та у Міжрегіональному науково-методичному семінарі «Формування особистості молодшого школяра: сучасні підходи до організації освітнього процесу в НУШ».

Публікації. Основний зміст дослідження викладено в 1 статті.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (101 найменування). Загальний обсяг роботи –115 сторінок, основний зміст її викладено на 90 сторінках. Робота містить 5 таблиць, 1 діаграму та 2 рисунки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретичний аналіз змісту поняття «самостійність»

У довідкових джерелах феномен «самостійність» трактується по-різному, як: властивість особистості, що характеризується двома чинниками: сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, що з'являються в процесі діяльності [23, с. 75]; «вольова якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення» [83, с. 387]; «здатність орієнтуватися на свої особистісні позиції, приймати власні рішення й реалізовувати їх, незалежно від ситуативних зовнішніх впливів» [34, с. 404].

Словник української мови трактує термін «самостійність» як «властивість і стан за значенням «самостійний»; уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва; самостійні дії» [87, с. 47], а «самостійний» – той, «який не перебуває під чиеюсь владою; не підпорядкований, не підлеглий кому-, чому-небудь; вільний, незалежний; здатний діяти сам, без сторонньої допомоги або керівництва; здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін.; відособлений від інших; який в ряді інших має значення сам по собі; окремий; який здійснюється своїми силами чи з власної ініціативи, без сторонньої допомоги або керівництва; позбавлений сторонніх впливів; оригінальний» [87, с. 46].

У Сучасному тлумачному психологічному словнику зазначено, що «самостійність особистості пов'язана з активною роботою думки, почуттів і волі. З одного боку, цей зв'язок спрямований на розвиток розумових і емоційно-вольових процесів як необхідної передумови самостійних суджень і дій, а з іншого – включає судження і дії, що складаються в процесі

самостійної діяльності, зміцнюють і формують здатність не лише виконувати свідомо мотивовані дії, але й домагатись успішного виконання прийнятих рішень усупереч можливим труднощам» [99, с. 449].

Самостійність – це багатоаспектний психологічний феномен діяльності особистості, що має власні конкретні критерії. Це вольова властивість особистості, це здатність систематизувати, планувати, регулювати і активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні.

Отже, аналіз змісту поняття «самостійність» за різними словниками дозволяє дійти висновку, що це – вольова якість особистості, яка характеризується ініціативним, критичним, відповідальним ставленням до власної діяльності, умінням її планувати, ставити перед собою завдання та шукати шляхи їх розв’язання без сторонньої допомоги.

Розглянемо змістову характеристику категорії «самостійність».

У Стародавній Греції самостійність людини філософи тісно пов’язували з проблемою свободи й волі особистості, її здатності до втілення себе в діяльності, у взаємодії із суспільством. Аристотель називав рабом людину, яка за своєю природою не може належати собі самій, бути вільною, самостійною, підпорядковується впливам інших [5]. Платон відзначав, що свобода й воля людини є громадянськими чеснотами, опанувати їх вона може лише завдяки практиці.

Означені ідеї знаходять своє відображення у філософії Нового часу. Так, представники німецької класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах та ін.) вважали, що фундаментом суспільства є діяльність як специфічна людська активність. Саме через діяльну активність індивідів можна передбачити і сприяти моральному розвитку членів суспільства.

Сучасна філософія розглядає самостійну особистість крізь призму її ставлення до суспільства та свого місця в ньому.

Українські дослідники (В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань) визначили шляхи та засоби формування відповідального ставлення особистості до

життя. Відправним пунктом у ньому називали формування зовнішнього та внутрішнього «поля свободи», тобто наявності в особистості свободи вибору в прийнятті рішень, свободи у власних діях відповідно до прийнятих рішень, незалежності та самозаконності як виявів свободи. Серед умов організації зовнішнього «поля свободи» автори визначали формування з дитинства потреб і навичок самостійності, що включають прагнення до самостійних роздумів, оцінок та переживань, самостійної праці; формування навичок організації самостійної діяльності, а також використання певної системи оцінювання виконання дитиною самостійних завдань із метою об'єктивного впливу на її самооцінку [75].

Аналіз психологічної літератури дозволив дійти висновку про те, що самостійність визначається психологами передусім як вольова якість особистості. У дослідженнях психологів підкреслено діяльнісний аспект у визначенні самостійності. Так, психологи (В. Котирло, Л. Подоляк) характеризували самостійність як уміння думати, виконувати завдання, відповідно поводитися без сторонньої допомоги чи контролю.

У соціальній психології «самостійність» характеризує позицію індивіда в групі, тому пов'язується із такими характеристиками особистості, як самоствердження, самовизначення, самодостатність.

Самостійність також поєднують із незалежністю. Незалежний - самостійний, рішучий у поведінці, діях. Під незалежністю дошкільника розуміють здатність діяти поза прямим керівництвом і підтримкою дорослого, звертатися за допомогою лише в разі об'єктивної необхідності. Як і будь-яка якість особистості, прояви незалежності зазнають постійних змін. Як зазначає Є. Субботський з одного боку вони зростають з віком дітей, з іншого - помітна також залежність, комфортність дітей від дорослих, однолітків, коли діти починають прислухатись до поглядів інших [89].

Т. Піроженко виділила самостійність як одну з особистісних рис характеру людини, що сприяє розвитку спрямованості на самореалізацію та творче самовизначення. Вона відзначила залежність виявів самостійності та

ініціативності в дошкільному віці від досвіду невдач у відносинах з оточуючими. Відсутність позитивних мотивів взаємодії з однолітками та дорослими веде до відсутності самостійності в дітей, що виявляється в невпевненості у своїх силах, страхах перед невдачею в нових справах, виявах негативізму та конфліктності. Тому завданням педагогів та психологів, які працюють із цими дітьми, має стати пошук розвивальної моделі виховання, спрямованої на можливість вияву здібностей дитини, творчого вибору видів діяльності та якісних змін самої діяльності (комунікативної, пізнавальної, художньої тощо) від відтворювального до творчого рівнів [80].

У психолого-педагогічній літературі самостійність як якість особистості характеризується також і у контексті морального та розумового її розвитку. З позиції морального розвитку К. Оспанова самостійність розглядає як морально-вольову якість особистості, генералізоване відношення до вибору й реалізації моральних цінностей, що закріпилося в моральному досвіді [86]. У контексті розумового розвитку й пізнавальної активності особистості самостійність Г. Люблінська, Н. Менчинська вважають умовою продуктивності розумових процесів, властивостей розуму, показником допитливості особистості, її здатності до пізнавального пошуку [69].

В. Маршицька підкреслює, що науковці визначають самостійність як узагальнену якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці та почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку; як підхід до вирішення будь-якого питання, справи без втручання інших і виявляється в допитливості, кмітливості, гнучкості мисленнєвих процесів, незалежності суджень, критичності сприйняття інформації. На її думку, підкреслено зв'язок самостійності як особистісної якості з активною роботою думки, почуттів та волі. Цей зв'язок двобічний: з одного боку, розвиток мисленнєвих і емоційно-вольових процесів є необхідною передумовою самостійності суджень та дій. Водночас судження та дії, що складаються під час самостійної діяльності, укріплюють й

утворюють здатність не тільки приймати свідомо мотивовані дії, але й домагатися успішного виконання прийнятих рішень всупереч можливим складностям [72, с. 241-242].

Отже, сучасні науковці-психологи у дослідженнях трактують самостійність як інтегровану якість особистості, що поєднує в собі інтелектуальну, морально-вольову й емоційну сторони. Дослідники визначають самостійність як утворення, що забезпечує певний характер, рівень поведінки й діяльності особистості.

Спостерігається розбіжність поглядів учених стосовно того, у якому віці та яким чином виявляється самостійність дитини, яка її поведінка може вважатися самостійною. Вони припускають, що справжня самостійність властива тільки дорослій людині, зрілій особистості [89].

Самостійність загалом не дається людині від народження. Вона формується разом з дорослішанням дітей і на кожному віковому етапі має свої особливості. Так, у віці немовляти (до одного року) ми можемо лише достатньо умовно говорити про самостійність дитини. Ставити питання про формування самостійності у дітей на першому році життя взагалі неправомірно через відсутність у них достатніх уявлень про навколишнє, умінь у різних видах діяльності і неможливості їх реалізувати в самостійній поведінці.

Аналіз педагогічної літератури з проблеми виховання самостійності вказує на той факт, що серед представників сучасних педагогічних шкіл відсутній єдиний погляд щодо поняття «самостійність особистості» та шляхів розвитку означеної якості.

Звертає на себе увагу діяльнісний підхід до визначення цього поняття в сучасних дослідженнях. Широко розглядаються поняття «самостійна діяльність» та «самостійна робота».

На думку А. Савченко, самостійність є інтегральною морально-вольовою якістю особистості, що характеризується сукупністю знань, умінь і навичок та ставленням до процесу й результатів діяльності.

Досліджуючи вияви самостійності в дітей молодшого підліткового віку, автор виділив таку структуру означеної якості: активність, творча ініціативність, незалежність, відповідальність, критичність суджень та свідоме ставлення до діяльності [85].

У контексті нової стратегічної мети освітнього процесу в Україні, що відзначає необхідність людини навчатися протягом життя, самостійно здійснювати пошук нової інформації тощо, більшість дослідників звернулася до вивчення особливостей становлення та розвитку самостійності в пізнавальній діяльності.

Дидакти розкривають сутність пізнавальної самостійності через потребу та вміння людини самостійно мислити, здатність орієнтуватись у новій ситуації. Самостійний учень здатен виділити проблему й визначити методи, за допомогою яких досягне її розв'язання.

Близькими є погляди на пізнавальну самостійність дослідниці І. Левіної, яка вважала, що пізнавальна самостійність особистості полягає в прагненні й здатності людини без допомоги іншого здобувати нову інформацію з різних джерел, аналізувати та узагальнювати її, діяти в різних ситуаціях, спираючись на власні знання та уявлення про правильність і порядок визначених дій [65]. С. Каяліна розглядала пізнавальну самостійність учнів як специфічну інтегративну якісну характеристику особистості, що виявляється у прагненні до пізнавальної діяльності та вмінні ефективно здійснювати цю діяльність самостійно. Дослідниця розкривала структуру пізнавальної самостійності через мотиваційний та операційний компоненти. Вищим рівнем їх вияву постає творча активність та творчий характер діяльності учнів [51].

О. Кононко визначає самостійність, як здатність покладатися на власні сили, не звертатися без потреби по допомогу до інших, діяти незалежно, ініціативно. Досліджуючи самостійність, дослідниця стверджує, що вона є, з одного боку, інтегральною формою активності дошкільника, з іншого –

базовою якістю особистості, з третього - загальним умінням, складовими якого є часткові уміння, зокрема такі:

- відповідально самовизначатися, приймати самостійні рішення, здійснювати власні вибори;
- діяти незалежно від зовнішньої допомоги, звертатися за нею лише у разі об'єктивної необхідності, раціонально її використовувати;
- виявляти творчу ініціативу, креативність;
- поєднувати критичність з самокритичністю [54]. Означені вище уміння визначено в якості критеріїв оцінки типів самостійності дошкільників.

Таким чином, вивчення теоретичних основ визначення сутності поняття «самостійність» у психолого-педагогічних дослідженнях показало, що самостійність виступає важливим показником сформованості особистості, її інтегративною якістю, пов'язаною із такими структурами як: Я-концепція, ідентичність, автономність, мотиваційна сфера, здатність до вибору тощо. Самостійність проявляється в умінні усвідомлено управляти власною поведінкою, своєю практичною діяльністю, приводити її у відповідність до власних поглядів і переконань, уміти розв'язувати проблеми, приймати рішення та долати перешкоди на шляху до реалізації обраної програми життєдіяльності.

Розглядаючи самостійність як інтегровану якість особистості, дослідники підкреслюють, що її роль виявляється в об'єднанні різних особистісних проявів, загальному спрямуванні на внутрішню мобілізацію людиною усіх сил, ресурсів та засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги.

Підтримуємо думку про те, що самостійність – це морально-вольова якість особистості, яка характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

1.2. Специфіка розвитку самостійності дітей у дошкільному віці

Закономірності розвитку самостійності дітей дошкільного віку були предметом дослідження багатьох науковців.

Особливий погляд на проблему розвитку самостійності дитини визначено в працях педагогів-класиків. Самостійності дітей дошкільного віку присвятила свою філософську концепцію виховання Марія Монтессорі, в основі якої лежить принцип «Допоможи мені це зробити самому». Виховання самостійності – одна з головних цілей концепції М. Монтессорі, яка здійснюється за допомогою свободи вибору, особливої позиції педагога, спеціально підготовленого розвивального середовища [25]. На думку педагога, вихователь має надавати дитині лише необхідну допомогу, ставитись до її дій із повагою, із вірою в її сили, давати волю в рухах, переживаннях і дослідах. У цьому полягає виховний метод педагога, основою якого вона вважала надання свободи самостійному розвитку дитини. Саме свобода в діях сприятиме розвитку творчості, пізнавальної ініціативності, потягу до «відкриттів». М. Монтессорі зазначала, що цінність людини не в тому, як її виховали, а в тому, як вона себе виховує, і цього слід учитися змалку [97].

Педагогічна технологія С. Френе, що була реалізована автором у «Школі радості і успіху», має на меті формування активного громадянина, який усвідомлює свої права та обов'язки в суспільстві. Важливого значення надається набуттю дитиною власного життєвого досвіду через різні види діяльності та підтримання її прагнення до максимального саморозвитку. Головною умовою, що сприяє розвитку активної та самостійної особистості, є «атмосфера свободи, співробітництва й демократії» [67, с. 142-143]. Ідею свободи у вихованні особистості підтримували К. Ушинський, Т. Шевченко та ін.

На думку К. Ушинського, самостійною особистістю стає тоді, коли може підпорядковуватися лише своєму розуму та совісті й має бажання та сили для досягнення власних цілей. Прагнення до самостійності тісно

пов'язане із прагненням до душевної діяльності, бо така діяльність можлива лише в умовах свободи. Вона робить людину щасливою, зберігає її гідність. Тому виховання прагнення до діяльності має йти паралельно з вихованням прагнення до самостійності. Виховання самостійності слід розпочинати з раннього віку, коли тільки з'являються перші її вияви. Свобода, як умова, при цьому буде полягати не у відсутності певних перешкод для дитини, а в їх подоланні. Проте означені перешкоди мають бути посильними віку дитини, давати їй сили і впевненість у подоланні нових перешкод, а не викликати невіру у свої сили, страх перед їх самостійним подоланням. Педагог наголошував, що справжню самостійність не слід плутати з виявами впертості в дитини [95].

Аналіз праць сучасних дослідників доводить, що розвиток самостійності як базової якості особистості в кожному віковому періоді набуває нових форм та змісту. У зв'язку з розширенням досвіду, самостійність та ініціативність дошкільника виявляються більш широко та різноманітно, тим самим впливаючи на зміст й особливості спілкування з довкіллям, змінюється їх спрямованість і характер вияву.

Психологи, які досліджували особливості розвитку на етапі раннього та дошкільного дитинства, відзначили появу тенденції до самостійності в дітей раннього віку в предметній діяльності та елементарному самообслуговуванні.

К. Крутій, вивчаючи сутність проблеми розвитку самостійності дітей третього року життя, визначала умови, що впливають на означену якість. Серед них: вплив суспільного виховання, характер орієнтації дорослих на суб'єктивну активність дитини та зміст мотивації досягнень дитини [58].

Самостійність набуває нових форм та змісту на кожному віковому етапі, але найбільш оптимальним періодом для виховання самостійності визначено старший дошкільний вік. Розвиток мотиваційної сфери, формування вольових і моральних аспектів поведінки у зв'язку зі включенням у сферу колективної діяльності, підпорядкування в ній

соціально прийнятим нормам та правилам є умовами для виховання основ самостійності [86].

Науковцями підкреслено, що у старшого дошкільника розвивається потреба бути активним суб'єктом власного життя, зростає потяг до самостійності у своїх діях (В. Котирло, О. Кононко). Змінюється характер цілеспрямованої діяльності. Вона набуває складних форм, орієнтується на мотиви соціального порядку; удосконалюються процеси планування діяльності: здатність вислуховувати запропонований план, утримувати його в пам'яті, добирати все необхідне для роботи за цим планом, діяти за ним. Розвиток та вдосконалення гри, продуктивних видів діяльності в дошкільному віці відіграють значну роль у становленні пізнавального інтересу та цілеспрямованості, адже містять задум, пошук умов його реалізації, добір певних знарядь (Л. Подоляк). Розвиток уяви як головного новоутворення в пізнавальній сфері дозволяє дитині в грі виявити свою креативність та творчість.

На думку дослідників (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, С. Кулачківська, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.) психічний та фізичний розвиток дітей у старшому дошкільному віці ініціює формування таких критеріїв самостійності як цілеспрямованість та ініціативність у власних діях, відповідальність, наполегливість у досягненні мети, пізнавальний інтерес і творче використання нових знань, самоконтроль власних дій тощо [12; 58; 64; 80].

Л. Артемова розрізняла три етапи самостійності. На першому етапі в дошкільника з'являється прагнення до незалежності в діях, попри неспроможність досягти самостійно потрібного результату, нести відповідальність за свій вибір. Головним є задоволення від самих спроб самостійних дій. На другому етапі, коли накопичено певний досвід, дитина стає більш цілеспрямованою у своїх діях, реально оцінює свої бажання та вміння – рівень самостійності зростає. Третій етап вирізняється здатністю дитини діяти самостійно в багатьох ситуаціях (обслуговує себе, надає певну

допомогу іншим, розуміє свої можливості, може робити побутовий вибір), але ще виявляє нестійкість у моральному виборі, хоч і спирається на суспільні норми [57].

У дослідженнях, підкреслюється, що розвиток самостійності в дітей дошкільного віку впливає на встановлення ними міжособистісних стосунків у колективі однолітків. Окрім того, було доведено, що від рівня розвитку самостійності залежить статус дитини у групі, ставлення до неї однолітків, дотримання правил міжособистісного спілкування та діяльності. Несамостійні діти у більшості випадків стають ізольованими від однолітків, відчують негативне ставлення до себе.

Різноманітність висновків і підходів педагогів та психологів щодо становлення самостійності в дітей дошкільного віку свідчать, що серед науковців немає єдиного погляду на це питання. Водночас усі вони відзначили важливість виховання самостійності як базової якості дитини дошкільного віку. Авторами підкреслено значення самостійності для подальшого успішного навчання, трудової діяльності, самореалізації й саморозвитку, спрямованих на становлення життєво компетентної особистості.

Отже, самостійність дітей дошкільного віку визначається як морально-вольова якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Аналіз різних підходів щодо виховання самостійності як особистісної якості дозволив дійти висновку про те, що це багатокomпонентне явище (див. Рис. 1.1). У його складі виділено такі компоненти: вольовий, поведінковий, морально-ціннісний, когнітивний [86].

Рис. 1.1. Компоненти самостійності як особистісної якості дітей дошкільного віку

Кожен із компонентів містить певний перелік складових, що розкривають зміст становлення самостійності в дітей дошкільного віку й виявляються в її індивідуальному розвитку.

Вольовий компонент самостійності є джерелом її розвитку, основну роль при цьому відіграють мотиви поведінки, їх забезпечення та рівень сформованості. Вольовий компонент самостійності виявляється в умінні використовувати свою внутрішню силу з метою досягнення задуманого.

О. Кононко, розглядаючи становлення самостійності з психологічного погляду, відзначала її залежність від формування самосвідомості дитини – усвідомлення свого «Я» і своїх можливостей [54].

У розвитку вольового компонента самостійності провідного значення набуває мотиваційна спрямованість дитини на певну діяльність. У працях учених (В. Котирло, О. Кононко та ін.) підкреслено, що процес і результат діяльності дитини залежать від того, на що вона була спрямована й заради

чого була розпочата. Вияви самостійності виникають у діяльності, коли виконання завдання завершується одержанням цікавого для дитини результату (продукту). Заради його отримання вона здатна долати певні перешкоди, виявляти цілеспрямованість і наполегливість.

Прагнення до пізнання себе та інших людей є особистісним мотивом до спілкування в дошкільному віці. Цей мотив є поштовхом до усвідомлення своєї індивідуальності, сприяє розвитку вміння співвідносити свої бажання та прагнення з оточуючими.

Вчені наголошують на важливості організації гуртової з однолітками діяльності з метою розвитку в дітей самостійності.

Аналіз психолого-педагогічних праць вчених, що підкреслюють значення вольового компонента в розвитку самостійності, дозволяє виділити такі його складові: 1) усвідомлення свого «Я»; 2) активність і рішучість у пізнанні довкілля; 3) здатність виконувати свідомо дії всупереч можливим труднощам [86].

Поведінковий компонент самостійності близький до вольового, але характеризує означену якість із позиції діяльності. У дослідженнях учених самостійність розглядається з позиції оволодіння дитиною способами діяльності. В її структурі виділяють усі елементи діяльності: мотив, мету, способи.

Як засвідчила Ю. Демидова, у процесі становлення самостійності дошкільника є три ступені: перший – коли дитина діє у звичайних для неї умовах на основі сформованих звичок без нагадування, спонукання з боку дорослих; другий – коли дитина використовує звичні для неї способи дії в нових ситуаціях, подібних до звичайних; третій – коли засвоєні правила стають визначальними у власній поведінці дитини в будь-яких умовах, привласнюються нею. Дослідниця підкреслила значення провідної ролі дорослих у розвитку самостійності дітей. На її думку, виховання справжньої самостійності залежить від засвоєння дітьми вимог, формування в них певних стереотипів. Несформованість таких звичок призводить до

стихійності в поведінці дитини, до порушення нею правил поведінки в суспільстві [29].

Самостійною дитиною, на думку О. Денисюк, слід вважати ту, яка відповідно свого віку та особистісних здібностей на власний розсуд обирає вид діяльності, роль у грі, матеріал для роботи, знаряддя, сама знаходить правильні рішення, долає певні труднощі, розв'язує проблемні ситуації. Серед критеріїв вияву самостійності в дітей раннього віку вона визначила уміння діяти незалежно, без допомоги дорослого, вияви ініціативи і творчості, стабільність цих виявів [30].

Результати дослідження О. Удіної підтверджують значення вияву вмілості як показника самостійності. Дослідниця виокремила у старшому дошкільному віці чотири етапи становлення самостійності. Після першого етапу, коли відбувається усвідомлення, постановка мети дошкільником, наступні три етапи характеризують самостійність дитини з боку практичного застосування набутих умінь і навичок. А саме: другий – виконання дій за вказівкою дорослого, третій – зіставлення змісту й результатів діяльності, четвертий – пошук способів виконання завдань з умінням ставити нову мету й шукати шляхи її досягнення. Підкреслено, що вияви самостійності в певних діях дитини ще під час наслідувальної діяльності впливають на формування ідеального образу себе як самостійного діяча, формують власне ставлення до себе, до інших людей, до діяльності [94].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виокремити в поведінковому компоненті такі складові: 1) здатність підпорядковуватись установленим нормам та правилам поведінки, контролювати свої поведінкові вияви; 2) уміння самостійно обирати діяльність, бути наполегливим у досягненні її результату.

Дослідники звернули увагу на морально-ціннісний аспект самостійності як особистісної якості. Виявом означеного компоненту є ставлення до себе, інших та ситуації.

Набуття самостійності дитиною дошкільного віку, на думку О. Козлюк, Г. Марчук, Т. Поніманської, відіграє важливу роль під час виховання людяності як складової життєвої компетентності. Підкреслюється значущість вміння дитини самостійно регулювати поведінку на основі гуманістичних цінностей. Наголошено, що дійсно моральною можна вважати не ту людину, яка знає, що чинить правильно, а ту, яка не може діяти інакше, попри наявність чи відсутність винагороди за це [82].

Д. Ніколенко зазначив, що активне формування моральної сфери відбувається в дошкільному віці, коли дитина здатна усвідомити зміст певної ситуації. Саме в цей період вона навчається виявляти самостійність у моральному виборі, приймати рішення морального плану [36].

Самостійності як моральній якості першочергового значення надала у своїх дослідженнях О. Кононко. Відзначено, що самостійність набуває провідного значення для формування простору зовнішнього життя дошкільника. Вона спрямована на його повноцінну реалізацію себе як індивідуальності та соціальної істоти. Підкреслено значення ініціативності як складової самостійності. Автором зазначено, що морально розвинена дитина діє за правилами моралі з власної ініціативи, а не під керівництвом іншого [53].

Дослідниця Н. Гавриш визначає, що одним із головних завдань виховання дитини дошкільного віку є розвиток у неї вміння діяти самостійно і незалежно без допомоги дорослого. Проте, однією з умов ефективного розвитку самостійності в дошкільному віці є усвідомлення дорослими (батьками, педагогами) значення цієї якості та свідоме спрямування зусиль на її розвиток [20].

Дорослі (батьки, педагоги) часто оцінюють дитину з позиції отриманого нею результату в процесі будь-якої діяльності, а не з позиції особистісного розвитку. Вони очікують від неї кінцевого продукту: набутих знань, закріплених умінь, сформованих навичок. Цілеспрямований розвиток особистісних якостей при цьому відходить на другий план. Такий підхід

ускладнює вияви самостійності та ініціативності з боку дитини. А саме: набуття дитиною ознак самостійності сприятиме формуванню в неї мотивації до спілкування, можливості вияву морального вибору в різних життєвих ситуаціях, побудови взаєностосунків з оточуючими за принципами моралі з власної ініціативи, а не як перевірка дорослими засвоєних моральних правил в ігрових ситуаціях.

Психолог З. Гуріна, вивчаючи становлення самостійності на етапі раннього дитинства, підкреслила неоднозначність зв'язку морального виховання зі становленням самостійності в дитини. Керівна роль дорослих у дитинстві сприяє тому, що дитина змушена підпорядковуватися встановленим ними правилам, орієнтуватися на усталені в соціумі норми поведінки. Дослідниця зауважила, що без розвитку такої якості, як самостійність, поведінка дитини набуватиме характеристик прямого наслідування без усвідомлення, без розуміння цих норм. Надання певної свободи в такому випадку може призводити до вередування, асоціальних виявів у дитини. Постає необхідність формування звичок самостійної поведінки дитини, а саме: набуття нею вміння самостійно приймати рішення в межах установлених норм та правил, діяти незалежно та виявляти критичність у різних життєвих ситуаціях, спираючись на морально-етичні цінності суспільства [28].

Узагальнюючи вище окреслені позиції, зазначимо, що формуванню моральної поведінки дитини на етапі дошкільного дитинства сприяє розвиток самостійності як особистісної якості. Самостійна дитина прагне до самостійного прийняття рішення, до дій без допомоги дорослого, спираючись на засвоєні знання про правила й норми поведінки. Серед складових морально-ціннісного компонента самостійності дослідниками виділяються: 1) почуття обов'язку та відповідальності за власні дії; 2) критичність суджень та свідоме ставлення до діяльності; 3) здатність діяти згідно з правилами моралі з власної ініціативи, а не під чийось керівництвом; 4) уміння самостійно приймати рішення, спираючись на

засвоєні знання та вміння щодо правил і норм поведінки; 5) самостійні роздуми, оцінки та переживання з опорою на морально-етичні цінності суспільства.

Когнітивний компонент самостійності як базової якості в дітей дошкільного віку виявляється в обізнаності дитини. Він підкреслює зв'язок зростаючої самостійності дошкільника з його пізнавальною діяльністю. Про це свідчить низка досліджень, присвячених вивченню саме пізнавальної самостійності на різних вікових етапах.

Вивченню становлення пізнавальної самостійності в дітей дошкільного віку в конструктивній діяльності присвячено працю Ю. Демидової. Авторка визначила самостійність як базову якість особистості, що формується в процесі відповідної діяльності, характеризується здатністю дитини застосовувати набуті знання на практиці та складається з емоційного, змістового (набуття знань, умінь та навичок) і вольового компонентів. Старший дошкільний вік учена визначила як оптимальний для формування першооснов пізнавальної самостійності, коли діти оволодівають мисленнєвими операціями й мають достатній рівень знань для оволодіння певними способами діяльності [29].

У низці досліджень підкреслено значення творчості як компонента самостійності для розвитку пізнавальної діяльності особистості. Творчість розглянуто як ознаку самостійності, як її інтелектуальну складову, як важливу умову розвитку. Самостійність вважається головним критерієм творчості [19].

Серед складових когнітивного компонента самостійності дослідниками виділено: 1) здатність застосовувати набуті знання на практиці, вміння орієнтуватись у новій ситуації самостійно, без підказок інших; 2) прагнення пошуку нових знань, дослідницька активність та власна ініціативність у різних видах пізнавальної діяльності; 3) вияви критичності та незалежності під час оцінювання нових фактів і явищ.

Аналіз поглядів педагогів та психологів на складові самостійності як базової якості особистості доводить, що незалежно від умовного поділу на вольовий, поведінковий, морально-ціннісний та когнітивний компоненти, усі вони тісно переплітаються. Їх складові можуть характеризувати ступінь розвитку кожного з цих компонентів залежно від змісту та спрямованості діяльності дитини, а також її особистісних виявів у ній. Відповідно до цього у структурі самостійності виділено особистісний та діяльнісний критерії.

Як зазначають науковці І. Бех, О. Кононко для дітей старшого дошкільного віку характерним є створення самообразу «Я», який діти пов'язують з успіхами чи невдачами у різних видах діяльності. В результаті чого формується самоповага, що характеризується позитивним ставленням дитини до себе, усвідомлення своїх чеснот (старанність, наполегливість, зосередженість) на результатах діяльності. У старшому дошкільному віці діти повністю задовольняються своєю славою бути першими у всьому: читанні віршів, малюванні, розповіді, грі. Перед дитиною стоїть вибір: задовольнитися тим, що є «як усі» чи впевнено йти до перемоги. Таким чином, «дитина роздвоюється на два «Я»: Я-реальне і Я-уявне (творче)» [8, с. 117]. У дітей старшого дошкільного віку найчастіше вже сформоване позитивне ставлення до себе, упевненість в своїх діях. Організуючи спільні ігри, діти можуть самостійно домовлятися про розподіл ролей, умови і правила гри. Часто буває так, що самостійні рішення або дії дитини призводять до невдач, що може спричинити багато неприємностей у вихованні самостійності, породжує пасивність, невпевненість у своїх діях.

На думку О. Шаповалової, С. Парфілової, Н. Павлуценко, тут потрібна вчасна допомога дорослих, щоб діти пересвідчилися, що їх самостійність цінується і приймається. Звідси можна зробити висновок, що дитині треба давати право вибору бути самим собою. Шлях, який веде дитину до гармонії з оточуючими, «коли дитина ставить запитання «Хто Я?» і бачить відповідь у діях батьків, педагогів, у їхньому ставленні до дитини,

сприяє здатності дитини розвивати свій потенціал, займатися улюбленою справою, яка дає задоволення можливість пізнавати саму себе» [100, с. 8-9].

Узагальнюючи результати вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень, зазначимо, що розвиток самостійності – складний процес, який поєднує в собі багатокomпонентний комплекс умов та засобів. Серед засобів виховного впливу на дитину дошкільного віку дослідники на перше місце ставлять дитячу діяльність: ігрову, навчальну, трудову.

Виховний вплив трудової діяльності на становлення самостійності в дітей старшого дошкільного віку підкреслювала у своїх дослідженнях низка вчених (В. Котирло, Н. Лук'янова, Л. Подоляк та ін.). Вони відзначали важливість трудової діяльності дітей для їхнього морального становлення та вказували, що саме під час праці в дітей формуються важливі особистісні якості. Серед яких самостійність.

Учені (Г. Беленька, З. Борисова, Н. Кот, Н. Кривошея, М. Машовець та ін.) відзначили, що прагнення до самостійності потрібно підтримувати в дошкільників із перших днів їхнього перебування в дошкільному закладі. Особливого значення при цьому набуває використання різних видів трудової діяльності дітей. Використання ручної праці сприяє розвитку в дітей вміння ставити мету, знаходити шляхи її реалізації, переносити набуті знання в повсякденне життя. Праця у природі найчастіше організовується як колективна, групова. Натомість чільне місце в ній посідають індивідуальні доручення, які сприяють розвитку в дітей самостійності та відповідальності за свою працю. Адже саме в процесі використання цього виду дитячої трудової діяльності виробляються конкретні матеріальні цінності [17].

Л. Кашпірська також відзначила позитивний вплив трудової діяльності на формування самостійності як особистісної риси, що ґрунтується на впевненості в собі. Нею було розроблено поетапну модель розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності. На першому етапі використовувався метод педагогічних ситуацій, що спонукав дошкільників до трудової діяльності. На другому етапі відбувалося

закріплення позитивних емоцій від процесу та результату праці. Цілеспрямоване колективне та індивідуальне навчання трудових дій, формування практичних дій відбувалося на третьому етапі. На четвертому – педагог підтримував вияви ініціативності, вольового зусилля з метою досягнення результату, створював умови для вибору, творчості у трудовій діяльності дітей. На останньому етапі відбувалося формування самооцінки дошкільників, закріплення в них впевненості у своїх силах та можливості досягати успіху самостійними зусиллями під час трудових дій [50].

У дослідженнях О. Андрейчик наголошено, що виховні можливості для розвитку самостійності дітей у трудовій діяльності створюються за умови співпраці, зв'язку змісту та методів трудового виховання в дошкільному закладі та родинних вихованців. Систематичне залучення батьками дітей до праці, створення позитивної атмосфери під час праці, використання різних видів трудової діяльності, мотивованість діяльності призводять до формування навичок самостійності в дошкільному віці. Підкреслено важливість надання дитині права вибору в розв'язанні локальних завдань щодо організації власної діяльності [4].

Отже, у низці робіт із проблем трудового виховання вищі почуття, а саме: товариськість, взаємодопомога під час колективної роботи сприяють вихованню вміння долати труднощі сумісними зусиллями; дають почуття впевненості у власних силах, відповідальності за свою частину роботи перед колективом, а також виникненню бажання спробувати розв'язати поставлене завдання самостійно.

Значний потенціал для розвитку самостійності як особистісної якості мають продуктивні види діяльності: конструювання, ліплення, малювання, аплікація тощо. Орієнтація дитини на реалізацію задуму, створення готового продукту впливає на формування в неї навичок самостійності. Для цього потрібні вміння планувати, самостійно добирати матеріали для роботи, підходити творчо до виконання поставленого завдання, спираючись при цьому на власний досвід.

Ефективність впливу конструктивної діяльності на розвиток пізнавальної самостійності в дітей старшого дошкільного віку відзначено в дослідженні Ю. Демидової. Авторка підкреслила, що конструктивна діяльність містить у собі пізнавальну та продуктивну функції, які впливають на формування першооснов пізнавальної самостійності в дітей. Серед компонентів пізнавальної самостійності виділено: емоційно-мотиваційний, когнітивно-змістовий і діяльнісно-перетворювальний. Активізації пізнавальної діяльності, розвитку ініціативності, творчості, відповідальності у виборі діяльності сприяє моделювання спеціальних ситуацій у процесі конструктивної діяльності [29].

Вихованню самостійності сприяє залучення дітей до зображувальної діяльності. Дослідники пропонують використовувати з цією метою виховні можливості ліплення, малювання та аплікації. Ознайомлення дітей із різними видами мистецтва викликає в них бажання виявити цілеспрямованість і творчу ініціативність у процесі реалізації свого задуму, критичність під час оцінки отриманого результату. При цьому відзначається необхідність переходу від репродуктивної до творчої діяльності. Із цією метою дослідники радять використовувати такі методи роботи, як-от: проблемні ситуації, спостереження, показ зображувальних прийомів, розповіді, бесіди за змістом картини, музичного твору, поетичного слова тощо.

Залежність розвитку самостійності від створення умов організації художньо-продуктивної діяльності дітей дошкільного віку відзначила О. Літіченко. Серед них:

1. Збагачення уявлень дітей про довкілля. Розширення кругозору дітей, пізнання навколишнього світу є підґрунтям для розвитку інтересу, прагнення до активності і діяльності.

2. Використання якісних різноманітних матеріалів для творчості. Красиві і привабливі матеріали спонукають дитину до діяльності. Окрім традиційних матеріалів (паперу, тканини, природного, залишкового тощо) для дитячої творчості пропонуються сучасні: синельний дріт, фетр,

різноманітні пластичні суміші, набори для виготовлення поробок зі стразів, мила, серветок тощо. Також спонукає до художньо-продуктивної діяльності значна кількість різноманітних ідей для створення виробів, що поширюється мережею Інтернет. Зважаючи на появу різноманітних цікавих і доступних матеріалів для дитячої творчості, вважаємо доцільним використовувати їх з метою розширення уявлень про матерію та формування способів дій з нею, розвитку уміння прогнозувати можливий результат.

3. Формування умінь і навичок безпосередньої діяльності з матеріалами. Набуття досвіду дозволяє дитині переносити його у своє повсякдення, розвиває мисленнєву діяльність, здатність до вирішення творчих завдань, активності та самостійності.

4. Створення ситуації успіху. Художньо-продуктивна діяльність, як і будь-яка у дошкільному дитинстві, має приносити задоволення, позитивні емоції від процесу та результату створення виробу. Позитивний емоційний стимул є рушійним для виявлення бажання самостійності.

5. Обізнаність з дитячою субкультурою, інтересами, героями. Важливим у підтримці дітей у художньо-продуктивній діяльності є обізнаність з їх ціннісним простором, установками, способами діяльності та формами комунікації. Вона допомагає батькам і педагогам зрозуміти дітей, бути цікавими для них, підтримувати їх і спонукати до самостійності.

6. Художнє конструювання з різним рівнем завдань. У процесі спеціально організованої художньо-продуктивної діяльності педагогам варто пропонувати дітям проблемні завдання. Наприклад: у процесі виготовлення напівоб'ємного трактора з'ясувалось, що серед заготовок, зроблених вихователем, відсутні великі колеса. Що робити у такій ситуації? Як виготовити колесо необхідного розміру? Можна знайти у груповій кімнаті предмет круглої форми, прикласти до аркуша паперу, обвести по контуру олівцем і вирізати. Такі завдання спонукають дітей до вияву кмітливості, формують досвід виходу з проблемних ситуацій і мотивують до проявів самостійності у повсякденному житті [66].

В. Зінченко вивчала вплив занять із малювання на розвиток пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку. Учена відзначила необхідність використання з цією метою завдань творчого характеру: пошуку свого варіанту, використання власного досвіду, виявлення індивідуального ставлення до теми. Результати дослідження підтвердили той факт, що ігрова форма проведення занять із малювання за можливостями виховного впливу на становлення самостійності значно переважає суто дидактичні заняття [43].

На думку О. Удіної, значний потенціал для виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку містить такий вид образотворчої діяльності, як аплікація. Авторка підкреслює, що розвитку в дітей самостійного планування дій, передбачення результату діяльності та цілеспрямованості в його досягненні сприяє організація занять з аплікації як ігрових вправ та навчальних завдань. Дослідниця вказала, що аплікація як засіб розвитку самостійності в дітей дошкільного віку буде дієвою за певних умов: організації предметно-розвивального середовища, наявності системи ігрових вправ, наявності особистісно зорієнтованої системи педагогічного впливу [94].

Отже, існують різні підходи щодо визначення сутності поняття «самостійність дітей дошкільного віку». Незважаючи на розбіжності в поглядах на процес розвитку цієї особистісної якості дитини дошкільного віку, загальновизнаною є оцінка дошкільного періоду як сенситивного у розвитку самостійності. Загальновизнаною є також і оцінка значення самостійності в становленні дитини як особистості.

Розвиток самостійності в старшому дошкільному віці матиме результат, коли будуть створені відповідні психолого-педагогічні умови (застосування різних видів продуктивної діяльності); коли дорослий буде активно спонукати дитину до прояву ініціативи, вчитиме планувати свою діяльність, формувати мету, знати способи її досягнення і бачити кінцевий результат.

1.3. Сучасні методичні підходи до розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності

Дослідження різних авторів дозволили дійти висновку, що самостійність формується в діяльності, а поведінкові вияви в ній можуть свідчити про рівень розвитку означеної якості. Важливого значення набуває рівень опанування дитиною цією діяльністю. Наявні в її досвіді знання та навички, що дозволяють розв'язати поставлене завдання, поглиблюють прагнення до самостійності.

Про рівень розвитку означеної якості свідчить усвідомлення дошкільниками змісту й мети діяльності, прийняття ними задачі. Але розв'язання дитиною поставленого завдання з метою отримання схвалення дорослого не вказує на її прагнення до самостійності у власній діяльності, хоч і може бути мотивом для її виявів у майбутньому.

Наявні наукові дані свідчать про можливості різних видів діяльності з метою розвитку самостійності дитини. Серед них у ранньому віці пріоритетними є спілкування з дорослими, предметна діяльність та самообслуговування. У дошкільному віці на перший план виходять гра, праця, продуктивні види діяльності, пізнавальна діяльність, а спілкування набуває глибини й нових форм. Усі вони впливають на становлення різних компонентів самостійності й водночас удосконалюються паралельно з її розвитком. Чим глибше дитина оволодіває певним видом діяльності, тим більше самостійності з'являється в її діях. Вона сама обирає вид діяльності, осмислює та визначає її мету, добирає все необхідне для її досягнення, співвідносить свої бажання та можливості, розмірковує над планом дій. Отже, як рівень розвитку певної діяльності може свідчити про рівень розвитку самостійності, так і сама самостійність може слугувати одним із показників розвитку тієї чи тієї діяльності.

Вирішальним для особистісного становлення дитини є рівень розвитку її провідної діяльності. Провідний вид діяльності – це така діяльність, у розвитку якої відбуваються головні зміни у психіці дитини, набувають

розвитку основні психічні процеси, що сприяють переходу до наступного етапу розвитку. Такою на етапі дошкільного дитинства є гра. Гра не є продуктивною діяльністю, її мотив лежить не в її результаті, а в змісті самої дії. Це дозволяє вирішити суперечність, що виникає в дитини: з одного боку, вона прагне до здійснення цих дій, а з іншого – вона не здатна здійснювати потрібні операціональні дії [81].

Гру трактують як природний мотиватор діяльності, як можливість набуття дитиною соціального досвіду, умову соціалізації, важливе джерело формування соціальної свідомості дитини, спосіб активного засвоєння людської культури, засіб розвитку базових засад особистості, національно-культурного й морального виховання, конкретний прояв індивідуальної та колективної ігрової діяльності дитини [91; 78].

На кожному віковому етапі розвитку особистості гра має свої особливості та форми здійснення. Дітям раннього віку притаманні предметні ігрові дії, у дошкільному віці переважають сюжетно-рольові та дидактичні ігри, у шкільному віці на перший план виходять спортивні та інші ігри [78].

На думку психологів, гра як діяльність містить у собі все розмаїття компенсаторних форм, які виникають через бажання дитини увійти до світу дорослих. Саме у грі виникає первинна емоційно-діяльнісна орієнтація у змісті людської діяльності, бажання бути дорослим і розуміння своєї обмеженості в системі відносин дорослих. В основі виникнення означеного бажання лежить прагнення до самостійного здійснення дій, притаманних світу дорослих. Розвиток самостійності тісно пов'язаний із розвитком самої гри. Так, у ранньому віці дитину цікавлять предмети і способи діяльності з ними, а оволодіння цими діями, їх самостійне здійснення перецентровують увагу дитини з предмета на людину, яка стоїть за ним. Отже, новий етап розвитку гри підпорядковано інтересу дитини до дій дорослого та його самого як зразка поведінки [78].

Гра дитини є вільною діяльністю, що підпорядкована потребам, бажанням та інтересам самої дитини. При цьому вона видозмінюється й

розгортається як суб'єктивна діяльність, у ній відбувається засвоєння різноманітних змістів і розвиток психіки дитини.

Дослідниці А. Богуш, Н. Луцан визначили зміст ігрової компетентності дитини дошкільного віку. На їх думку, вона виявляється у сформованості ігрових дій, ініціативності та самостійності дітей в ігровій діяльності; творчому відображенні ними реальних і казкових ситуацій; ініціюванні та розгортанні ігрового задуму і сюжету гри; умінні об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотриманні норм та етикету спілкування [13].

У дослідженнях Н. Кудикіної підкреслюється, що ігрова діяльність за своїм змістом є обов'язковим компонентом дитячого життя. Вона створює умови, в яких дитина відчуває емоційний комфорт, прагне до саморозвитку і залучається до народної культури. Водночас, гра дозволяє реалізувати такі педагогічні функції: креативна, адаптаційна, мотиваційна, розвивальна, виховна, навчально-пізнавальна, коригуюча, здоров'язбереження, збагачення емоційно-почуттєвої сфери [62].

Завдяки грі діти набувають соціального досвіду, пізнають довкілля і взаємовідносини в ньому, опановують соціальні ролі та функції, оволодівають загальнолюдськими цінностями, культурою, системою соціально вироблених знаків (Н. Захарова, Н. Гавриш, Н. Кудикіна). При цьому дитина не просто копіює соціальну дійсність, відображуючи її у грі, а комбінує свої враження, намагається передати власне ставлення. Ігрова діяльність закріплює у малюка нові поведінкові навички і способи взаємодії з однолітками, стимулює розвиток вербальних та невербальних комунікативних навичок, інтенсифікує процеси розвитку, виховання та навчання. Коли дитина бере на себе роль у грі, вона діє не лише відповідно її характеристик, а й постійно співвідносить з ігровою роллю свої риси, здібності та прагнення, учиться розуміти себе і свої бажання. Труднощі, що виникають під час розв'язання навчальної задачі, у грі долаються дітьми

набагато легше, без напруги. Саме гра задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби дитини.

О. Шаповалова, С. Парфілова, Н. Павлуценко стверджують, що однією з актуальних вікових потреб дітей старшого дошкільного віку є прагнення до пізнання дійсності і виявлення власної активності в ігровій діяльності. Це зумовлює необхідність посилення уваги до педагогічної організації ігрової діяльності дітей цієї вікової категорії. Через гру педагоги забезпечують такі необхідні для справжньої гри якості, як самоініціативність, добровільність, спонтанність, активне мовне спілкування. Своєрідність цієї особливості полягає в тому, що нерозвинені пізнавальні можливості у навчанні дітей цього віку підкріплюються позитивними ігровими мотивами, потребою емоційного контакту з оточуючими, здебільшого за підтримки дорослого [100].

У грі формуються особистісні якості дитини, уміння та навички, що знадобляться їй у майбутньому під час навчання, праці, спілкування з оточуючими. Серед означених якостей - самостійність як базова для дитини дошкільного віку, зокрема 5-6 років. Саме у грі створюються умови для самостійної діяльності дітей, вияву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших критеріїв самостійності. Порівняно з працею і навчанням, вона більше відповідає фізичним і психічним можливостям дошкільника, є для нього більш доступною.

Дослідниками підкреслено, що у грі розвивається вміння доводити розпочате до кінця, формується цілеспрямованість та ініціативність, бажання долати труднощі з метою досягнення поставленого ігрового завдання. Гра сприяє розвитку творчості, самостійності, активності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, вибрати напрям діяльності, який їй до вподоби, проявити свою індивідуальність.

За визначенням О. Безсонової, Н. Гавриш, дитяча гра є своєрідним розвивальним середовищем для повноцінного розвитку особистості

дошкільника. Тому не слід зменшувати її вплив за рахунок інших видів дитячої діяльності, оскільки саме гра залишається однією з найпродуктивніших форм навчання і розвитку дітей [22]. Так, вивчаючи проблему використання гри в освітньому просторі дошкільного закладу, професор Н. Гавриш пропонувала різні способи її застосування вихователем. Це: навчально-ігрове, сюжетно-ігрове, ігрове заняття, заняття-гра, гра-стратегія, інтелектуальна гра [21]. Окрім того, нею було введено поняття «моногра», що розкривається як гра дитини для себе, презентація продукту власної творчості глядачам [20].

Важливим у контексті означеної проблеми є дослідження, присвячені грі на сучасному етапі. У них дійшли висновку про зниження значення ігрової культури у зв'язку з орієнтацією на прискорений розвиток сучасного дошкільника. Жага дорослих збагатити знання, уміння та навички дитини призвела до симпліфікації самого розвитку. Більшість сучасних ігор (зокрема й електронних, комп'ютерних) та іграшок не сприяють розвитку творчості, фантазії дитини, включенню до колективних взаємовідносин, а спрямовані на індивідуальність і споживацькі інтереси. Відзначається їх одноманітність, спрощеність сюжету. Окрім того, у дослідженнях зроблено висновок про зниження кількості сучасних дітей, зокрема старшого дошкільного віку, які мають бажання і здібності до ігрової діяльності. Їм важко будувати взаємостосунки в колективі, соціальну дійсність вони пізнають однобічно, орієнтуючись на зовнішні атрибути, матеріальний бік, а не на зміст. У сучасній грі дитини все меншим орієнтиром постає дорослий, не знаходить відображення в іграх і нормативна поведінка, загальнолюдські цінності та правила. Підвищується роль раннього інтелектуального розвитку і знижується значення міжособистісного спілкування, морального становлення особистості, порушується передавання гри від покоління до покоління.

Розв'язанню цієї ситуації сприятиме перебудова ігрового простору, у якому зростає дитина, і зміна ставлення до нього дорослого.

Так, причиною зниження інтересу дітей старшого дошкільного віку до гри є зниження уваги дорослого до неї, коли увага заміщується наданням великої кількості іграшок. Змінити ситуацію може орієнтація дорослого на сумісну партнерську гру, а не ознайомлення дитини з правилами, допомога в оволодінні новими, більш складними способами гри, навчання дитини вміння пояснювати свої дії і співвідносити їх з діями партнерів по грі. Означений підхід сприяє розвитку впевненості дошкільника у своїх силах і бажанню діяти самостійно.

Із метою набуття дитиною 5-6 років самостійності дослідники рекомендують використовувати в ігровій діяльності проблемні ситуації, що спонукають її звертатися до отриманого раніше досвіду і сприяють пошуку нового (О. Безсонова, Н. Гавриш). Підкреслюється значення правильно підібраного ігрового матеріалу для розгортання самостійної гри .

Беззаперечною в плані виховання самостійності дошкільників залишається провідна позиція вихователя у грі, прийоми його виховного впливу на розвиток гри.

У дослідженні В. Захарченко зазначено, що гра дає можливість дитині 5-6 років виявити самостійність під час спілкування з однолітками, оскільки в ній вихованець невимушено залучається до міжособистісного спілкування. Визначальною для цього є наявність досвіду самостійної діяльності. Саме педагог має допомогти дитині у його набутті. Наприклад, під час організації діяльності дітей з ознайомлення з предметами довкілля він ставить вихованцям завдання, слідкує за процесом виконання і оцінює, що допоможе дітям засвоїти алгоритм самостійної діяльності [40].

А. Бурова оцінила роль дорослого в дитячій грі з іншого боку. Вона зазначила, що розвиток самостійності дитини в грі може гальмуватися самим педагогом, коли він ігнорує вияви ініціативності дітей, не розуміє їхні творчі задуми й диктує сам умови гри, нав'язує певний ігровий матеріал. Тактовне втручання з боку дорослого в дитячу гру повинно мати на меті лише її активізацію та розвиток. Для цього дорослому необхідно добре знати

особливості кожного вихованця, їхні інтереси, більше спостерігати за іграми дітей, аналізуючи їх. Дослідниця зазначила, що гра, вільна від обов'язків перед дорослим, є своєрідним проявом самостійності. Показником якості роботи в дошкільному закладі в цьому напрямку може бути рівень розвитку творчої гри дітей [15]. Дослідниця наголосила на необхідності зміни позиції дорослого у грі з метою набуття нею якостей самостійної діяльності дітей. Для забезпечення цього вихователю необхідно: розвивати у себе вміння відгукуватись на дитячу гру, діяти в ній відповідно до індивідуальних особливостей та емоційних станів дітей; змінювати зміст спілкування відповідно до розвитку ігрового сюжету; давати у доступній формі уявлення про оточуючу дійсність, що стала предметом гри, стимулювати прояви творчості; вміти добирати найбільш вдалі засоби педагогічного впливу на формування у дітей образу дорослого як позитивного прикладу для наслідування; вміти передбачити майбутній результат гри й особливості поведінки кожної дитини у ній [14].

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що ігрова діяльність має великий потенціал для розвитку самостійності як базової якості в дітей 5-6 років. Вона сприяє становленню таких її компонентів, як-от: активному пізнанню довкілля й себе в ньому, усвідомленню свого «Я» і своїх можливостей; прагненню застосовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях, уміти орієнтуватись у нових умовах; цілеспрямованості, наполегливості та рішучості у грі, долаючи різні перешкоди; самостійності в здійсненні логічних операцій, творчості; умінню критично оцінювати отриманий результат, прагнути до його вдосконалення, умінню приймати власні рішення; розумінню відповідальності за власні дії перед колективом, умінню діяти згідно зі встановленими правилами і підпорядковувати себе їм за власною ініціативою, а не під керівництвом дорослого.

В умовах закладу дошкільної освіти важливе значення мають як організована ігрова діяльність, так і самостійна. Організована вихователем ігрова діяльність передуює виникненню самостійної гри дошкільника.

Виникнення самостійності дитини у виборі теми гри, створенні предметно-ігрового середовища відповідно до неї, планування самої гри й розгортання сюжету, розподіл ролей неможливі без попередньої навчально-виховної роботи педагога. Отже, без допомоги дорослого, що виявляється у прямому й непрямому керівництві з помірним ігровій ситуації втручанням, самостійна гра дошкільника 5-6 років може затримуватись у розвитку й не досягати належного рівня.

Є різні класифікації дитячих ігор. Кожен вид ігор має свої особливості, відрізняється умовами організації, метою та завданнями. Така різноманітність надає можливості для розвитку кожного структурного компонента самостійності як багатогранного явища у виховному процесі.

У дослідженнях вчених підкреслено позитивний вплив різних видів ігор на розвиток самостійності в дитини. Ігри з правилами потребують мобілізації знань дітей і спрямовують на самостійний вибір вирішення ігрового завдання. Творчі ігри заохочують їх до виявів самостійності: самим розігрувати ролі та події, розмірковувати над ними, самостійно встановлювати зв'язки між різними подіями, за власним розсудом обирати найкращий спосіб реалізації задуму, застосувати на практиці вже отримані раніше знання, виражати їх словом. Зумовленість поведінки будь-яким типом гри привчає дітей до дисциплінованості й розвиває в них цілеспрямованість, відповідальність, самостійність [24].

В іграх із правилами – творчих та рухливих – основним смислом є суворе дотримання правил із метою виграшу. Але дотримання правил у старшому дошкільному віці виходить на перше місце, коли зростає вміння узгоджувати свої дії з діями інших учасників гри, з'являється орієнтація на колективну гру.

Н. Дудник відзначила, що використання дидактичних ігор сприяє розвитку пізнавальної самостійності. Успішність розв'язання ігрових дидактичних задач формує стійкий пізнавальний інтерес, що згодом набуває самостійної спрямованості [38]. Під час використання дидактичних ігор,

розв'язання навчальних завдань сприймається дитиною як самостійний вибір. Саме дидактична гра, на думку А. Бурової, сприяє отриманню дитиною задоволення від самостійного досягнення мети, самостійного розумового зусилля та усвідомленого подолання труднощів [14].

На відміну від ігор з правилами, творчі ігри є виявом вільної самостійної діяльності дітей. Вони будуються на уявній ситуації, відповідно до якої розгортається сюжетна лінія гри, визначаються ролі та рольові дії.

Умови для розвитку окремих складових самостійності створюють театралізовані (А. Богуш, О. Аматаєва, Н. Гавриш, Л. Фурмина), режисерські ігри (Л. Артемова, І. Карабаєва).

Так, науковці А. Богуш, Н. Гавриш зазначали, що театралізовані ігри як один з найефективніших засобів розвитку особистості дитини дошкільного віку, сприяють виникненню самостійної ігрової діяльності. Отримані дошкільником уявлення він намагається відобразити у власній грі. Це сприяє виникненню театралізованої діяльності, що, в свою чергу, створює умови для вияву дитиною таких складових самостійності як активність та ініціативність [12].

Особливе значення дослідники приділили сюжетно-рольовій грі як такій, що призводить до розвитку самостійності в дітей старшого дошкільного віку. У її складі виділили сюжет, зміст гри, ігрові дії. Сюжет гри може бути різноманітним: на побутову тематику, виробничу, різні суспільно-політичні явища. Але широта сюжету тісно пов'язана з рівнем знань дитини про довкілля. Чим більше уваги дорослий приділяє знайомству малюка з довкіллям, розширенню його кругозору, тим менше одноманітності буде в сюжетах гри дитини, тим більш високого рівня розвитку вона досягне.

Так, на думку Н. Захарової, сюжетно-рольова гра – це вільний вид сумісної діяльності дітей, у якому вони об'єднуються за власною ініціативою, самі обирають сюжет, розподіляють ролі та ігровий матеріал, окреслюють план і розвивають зміст гри, виконуючи ті чи ті ігрові дії. Зазначено, що відображення різних ситуацій у грі відбувається через

моделювання й заміщення явищ дійсності, сприяючи розвитку уяви, творчості, мислення [39]. Дії дитини під час сюжетно-рольових ігор носять активний характер, спрямований на пошук, ініціативність, формують здатність розуміти думку іншої людини. Такі навички сприяють становленню самостійності як особистісної якості.

У роботах А. Богуш, В. Захарченко, Н. Луцан зазначається, що сюжетно-рольова гра є своєрідним показником високої стадії розвитку ігрової діяльності дошкільника 5-6 років. Однією з характерних рис сюжетно-рольової гри виступає самостійність. Оскільки сюжетно-рольова гра надає дитині можливість для самореалізації, спонукає до опанування і привласнення способів поведінки, взаємин, цінностей, що притаманні обраній ролі, стимулює включення до сфери людської діяльності, яка є цікавою і яка через вікові можливості дитини поки що є недоступною. Так, під час сюжетно-рольової гри діти самі обирають тему гри, визначають її сюжет, обговорюють і самі розподіляють ролі. Застосування сюжетоскладання з дітьми та вправлення в ігрових діях з боку вихователя сприяє набуттю дітьми досвіду, самостійній організації та проведенню ними нових ігор [13;39].

Н. Луцан, вивчаючи виховні можливості ігрової діяльності, підкреслювала особливі можливості в цьому плані творчих рольових ігор. У таких іграх самостійність дошкільника виявляється у виборі теми гри, ролі, у розгортанні сюжету, рольових дій і відносин тощо. На її думку, про розвиток самостійності дитини в грі можна говорити, коли вона виявляє ініціативність у визначенні теми гри, її задуму. Але про високий розвиток самостійності свідчать її вияви в колективних іграх, коли дитина дошкільного віку здатна виконувати прийняту на себе роль, виходячи зі свого задуму і враховуючи ігрові задуми та ролі інших у грі. Тому вихованню самостійності в дошкільників сприяє не лише ігрова діяльність як така, а саме досвід колективних ігор [68].

У дітей дошкільного віку самостійність розвивається у процесі самодіяльних ігор. Такі ігри розпочинаються із власної ініціативи дитини, її бажання програвати різні сюжети, без втручання дорослого. Учені (К. Карасьова, Т. Піроженко) відносили до означеного виду ігор сюжетно-рольові та режисерські. При цьому режисерські ігри не виділили як окремий вид ігор, а назвали підготовчими до оволодіння сюжетно-рольовими. На їхню думку, вони сприяють розвитку в дітей прагнення до реалізації самостійного і колективного задуму. Наголошено, що використання сюжетно-рольових ігор в дошкільному віці уможлиблює навчання самостійно ставити мету і планувати кроки її досягнення [48].

На сучасному етапі пріоритетним напрямом став пошук нових технологій, що сприяють розв'язанню освітніх завдань. Серед них: спрямованість на власну самореалізацію вихованців та учнів; активізація їх самостійної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку в них базових якостей (самостійності, відповідальності, дисциплінованості, розсудливості, ініціативності тощо). З огляду проблематики дослідження особливу увагу привертає метод проєктів. Дослідники (І. Богданова, Л. Калініна, Т. Качеровська, О. Ковшар, К. Крутій, Л. Новіцька, Л. Швайка та ін.) одноголосно підкреслили можливості проєктної технології з метою розвитку особистісних якостей, зокрема й самостійності.

У роботі з дошкільниками найбільш зручні ігрові проєкти, оскільки гра є домінуючим видом діяльності. Використання ігрової форми цього методу допомагає привчати дитину до досягнення поставленої мети й одночасно набуття нею необхідних знань (Г. Ващенко). У грі дитині легше долати труднощі, які виникають під час розв'язання поставленого ігрового завдання, бути цілеспрямованою, ініціативною, доводити розпочате до кінця. Організація самостійної роботи у процесі ігрового проєктування вимагає відповідальності за свої результати та чіткого розуміння цілей.

Серед особливостей ігрових проєктів дослідники виокремили високий ступінь творчості. Часто учасники беруть на себе певні ролі та імітують

соціальні й ділові стосунки, які ускладнюються вигаданими ситуаціями. Тому в сучасних дослідженнях з'явилися такі види ігрового проектування: рольово-ігрове, соціально-ігрове (Н. Гавриш, О. Малахова) тощо.

Наприклад, соціально-ігрове проектування передбачає насамперед розв'язання чітко окресленої проблемної ситуації. Залежно від її змісту необхідно скласти точний і послідовний план, який буде розкривати дії кожного учасника відповідно до його ролі в грі. Результати дослідження О. Малахової довели ефективність використання соціально-ігрового проектування. За його допомогою діти привчалися планувати свої дії, ураховуючи інтереси інших, удосконалювали комунікативні навички, виявляли самостійність у розв'язанні ігрових проблем [70].

Отже, самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити критерії та показники, що характеризують рівень розвитку самостійності в дітей 5-6 років в ігровій діяльності. Серед них: особистісний та діяльнісний критерії. Особистісний критерій складається з показників: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил поведінки у грі. Діяльнісний критерій складається з показників: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, володіння ігровими діями, наполегливість у досягненні результату гри.

Особистісний критерій самостійності пов'язаний зі ставленням дитини до себе, інших, до ігрової ситуації. Бажання бути прийнятим у гру однолітків, зацікавленість сюжетом гри, знання змісту ролей, постають поштовхом до виникнення виявів самостійності, активності та ініціативності в рольових діях. Від успішності їх реалізації залежить бажання дитини й надалі брати на себе певні ролі, активно діяти в них, активізувати і спрямовувати інших

учасників гри та їхні рольові стосунки. Розширення та поглиблення знань дитини з різних тем, накопичення ігрового досвіду, яскраві враження допомагають їй бути незалежною та творчою у процесі визначення задуму гри, узгоджуючи його з іншими учасниками. Прийняття дитиною правил поведінки у грі підводить її до розуміння відповідальності за їх дотримання перед партнерами, орієнтує на досягнення спільного задуму, розуміння бажань та очікувань партнерів по грі.

Відповідно до цього особистісну самостійність у дошкільному віці можна характеризувати з позиції трьох етапів: залежність (невпевненість у ігрових діях, залежність від задуму партнерів по грі, виявлення активності лише в разі заохочення іншими учасниками гри); часткова залежність (вияви самостійності тільки в знайомій ігровій ситуації, орієнтація на задум інших, дотримання правил лише в разі критики партнерами по грі), незалежність (виявлення наполегливості, ініціативності та активності під час виконання рольових дій, незалежність і творчість у процесі здійснення задуму гри, дотримання правил гри).

Успішність ігрової діяльності залежить від рівня обізнаності дитини про роль та зміст гри, це надає їй впевненості у своїх силах, спрямовує на розгортання сюжету гри, появу нових сюжетних ліній. Важливого значення при цьому набуває вміння оперувати ігровими діями, виконання їх згідно з сюжетом, змістом ролі, спираючись на встановлені правила поведінки у грі. Отримання задоволення від гри поглиблює прагнення дитини до самостійності в ігровій діяльності, сприяє виявленню й розвитку в неї цілеспрямованості та наполегливості в досягненні результату гри.

Висновки до першого розділу

1. Проведено теоретичний аналіз досліджень щодо розвитку самостійності як особистісної якості, який довів, що означена проблема є предметом міждисциплінарного вивчення. Феномен самостійності розглядають у контексті вивчення питань самостійної діяльності особистості.

Самостійність розглядається як якість особистості, яка характеризує її ставлення до виконання певних завдань; залежить від впливів оточуючих і характеру взаємодії з ними; потребує цілеспрямованого виховання та розвитку.

Уточнено компоненти змісту дефініції «самостійність»: вольовий (виявляється, у вмінні використовувати свою внутрішню силу з метою досягнення задуманого), поведінковий (виявляється у вмінні застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички), морально-ціннісний (виявляється у ставленні до себе, інших та ситуації), когнітивний (виявляється в обізнаності, прагненні до пошуку нових знань, дослідницькій активності, ініціативності, критичності).

2. З'ясовано, що розвиток самостійності як базової якості особистості в кожному віковому періоді набуває нових форм та змісту. Дошкільний вік є чутливим щодо розвитку означеної якості. Сприятливі умови для розвитку самостійності створюють вікові новоутворення старшого дошкільного віку: розвиток мотиваційної сфери, формування вольових і моральних аспектів поведінки у зв'язку зі включенням у сферу колективної діяльності, підпорядкування в ній соціально прийнятим нормам та правилам.

Самостійність дітей старшого дошкільного віку розглядаємо як морально-вольову якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою до дорослого лише в разі потреби.

Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

3. Доведено можливості ігрової діяльності щодо розвитку самостійності як особистісної якості дошкільника. Можливість використання в грі елементів інших видів діяльності сприяє розвитку всіх компонентів самостійності.

4. Виокремлено критерії (особистісний і діяльнісний) та показники, що характеризують рівень розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності. Показниками особистісного критерію було визначено: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі. Показниками діяльнісного критерію самостійності виступили: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, володіння ігровими діями, наполегливість у досягненні результату гри.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Стан розвитку самостійності в сучасній практиці ЗДО

Розвиток самостійності як базової якості особистості постає одним із першорядних завдань сучасної дошкільної освіти в межах компетентісно орієнтованого навчання. На розв'язання означеної проблеми спрямовано сучасні програми виховання, навчання та розвитку дітей раннього та дошкільного віку («Я у Світі», «Дитина», «Українське дошкілля», «Соняшник» та ін.).

Автори означених програм підкреслили можливості періоду старшого дошкільного дитинства в процесі становлення самостійності як базової якості. Поряд із цим, відзначили необхідність підтримання перших виявів самостійності з раннього віку.

Аналіз освітніх програм дозволяє дійти висновку, що в них зазначено шляхи виховання самостійності в дітей дошкільного віку, визначено завдання становлення означеної якості в період раннього та старшого дошкільного дитинства.

Відповідно до мети дослідження констатувальний етап експерименту було спрямовано на визначення рівнів володіння вихователями технологіями розвитку самостійності в ігровій діяльності та рівнів розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

Організовуючи процес розвитку самостійності в дітей 5-6 років, необхідно проаналізувати рівень усвідомлення педагогами значущості розвитку означеної особистісної якості, шляхи її формування на етапі дошкільного дитинства.

Із метою розв'язання поставлених завдань було використано анкетування, у якому взяли участь 5 вихователів різних категорій, які працюють у закладах дошкільної освіти.

Метод анкетування, який було застосовано в роботі з вихователями, мав на меті з'ясувати рівень їхніх знань про самостійність як особистісну якість та усвідомлення значущості її розвитку у дітей 5-6 років; з'ясувати педагогічні умови, методи та прийоми, які, на думку педагогів, сприяють розвитку самостійності дітей дошкільного віку (див. дод. А).

Кількісний аналіз відповідей представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Кількісний аналіз відповідей вихователів за результатами анкетування

Параметри оцінювання самостійності вихователями	Варіанти відповідей	% відображення
1	2	4
Розуміння поняття «самостійність»	Здатність розв'язувати власні проблеми без сторонньої допомоги	42,7
	Здатність і вміння виконувати поставлене завдання	35,3
	Якість, що сприяє загальному розвитку особистості	14,7
	Уміння ініціативно, критично, цілеспрямовано та відповідально ставитись до діяльності	7,3
Вияви самостійності в дошкільному віці	Навички самообслуговування та вміння зайняти себе	40
	Вияви критичності й незалежності	38,7
	Вияви ініціативності та відповідальності, здатності розв'язувати поставлену задачу	21,3
Значення самостійності в особистісному розвитку	Загальний розвиток особистості	16,7
	Розвиток волевих якостей	35,4
	Розвиток пізнавальних якостей	12,7
	Розвиток моральних якостей	9,3
	Фізичний розвиток	4
	Потрібні звички та навички	7,3
	Підготовка до школи	7,3
	Немає відповіді	7,3
Методи та прийоми роботи, що сприяють вихованню самостійності дітей	Гра та праця	41,3
	Читання, розповідання, бесіди (морально-етичні)	28,7
	Приклад, експериментування, дослідження, створення проблемних ситуацій	20
	Підтримка й заохочення	10

Продовження таблиці 2.1

1	2	4
Види діяльності дошкільників, що сприяють вихованню самостійності	Ігрова та трудова	54,7
	Пізнавальна	26,6
	Продуктивна	18,7
Види ігор, що сприяють розвитку самостійності дітей	Сюжетно-рольові та дидактичні	70
	Дидактичні та рухливі	18,7
	Конструктивні	11,3
Необхідна допомога дорослого дитині з метою розвитку в неї самостійності	Стимулювання активності	24
	Віра в можливості дитини, підтримка виявів самостійності	22,7
	Створення умов для самостійної діяльності, надання свободи вибору в ній	16,7
	Надання певних знань, приклад, роз'яснення	14,7
	Управління в практичних діях, надання посильних доручень	12,6
	Активна допомога дорослого	9,3

У відповідях вихователів на запитання: «Яку дитину можна вважати самостійною?» простежувалась неоднозначність. Серед відповідей педагогів траплялись такі: «Самостійна дитина – це та, яка уникає надмірної опіки...», «...може сама гратися...», «...контролює свою поведінку». Відповіді на ці запитання показали, що 40 % педагогів здатні вбачати вияви самостійності в дитини, яка має навички самообслуговування та вміє протягом певного часу займати себе діяльністю, що її цікавить. 38,7 % педагогів називали самостійною дитину, яка вміє діяти незалежно від допомоги дорослого, не потребує постійного керівництва з його боку і здатна виявляти власне ставлення до діяльності. 21,3 % педагогів схилилися до думки, що самостійна дитина здатна приймати й розв'язувати поставлену задачу, виявляє при цьому ініціативність, цілеспрямованість, відповідальність, творчість. Ці відповіді дають можливість припустити, що неповне й досить однобічне розуміння виявів самостійності дошкільника більшістю вихователів, заважають їм визначати всі аспекти означеної особистісної якості в процесі постановки виховних завдань щодо її розвитку.

Цю думку підтвердили відповіді на запитання «Яке значення має самостійність для розвитку особистості дитини дошкільного віку?». Так, 35,4 % опитаних вважали, що самостійність насамперед впливає на розвиток вольових якостей у дитини, а саме: цілеспрямованості, ініціативності, впевненості у власних можливостях тощо. 16,7 % вихователів відзначили, що самостійність має досить важливе значення в розвитку особистості дитини, але яке саме не розкрили. 12,7 % педагогів підкреслили позитивне значення самостійності для розвитку пізнавальної сфери, 9,3 % вихователів – для моральної сфери, 4 % – для загального фізичного розвитку. 7,3 % вихователів вважали, що розвиток самостійності дошкільника пов'язаний з оволодінням ним потрібними вміннями й навичками. Така сама кількість (7,3 %) пов'язує розвиток самостійності з успішною підготовкою дитини до школи.

Важливим для нас було виявити, які методи та прийоми для виховання самостійності в роботі з дошкільниками частіше використовують практики у своїй діяльності. Провідними методами у вихованні самостійності відзначають гру та працю (41,3 %). Крім того, серед методів та прийомів, які сприяють виникненню зацікавленості в дітей самостійною діяльністю виділяють читання, розповідання, перегляд картин та ілюстрацій, бесіди за означеною темою (28,7 %); розв'язання проблемних ситуацій, експериментування, спостереження, демонстрування власного прикладу (20 %); необхідність підтримки, похвали та заохочення до самостійних дій дошкільника (10 %).

На думку педагогів-практиків, розвитку самостійності в дошкільному віці сприяють усі види діяльності: ігрова, трудова, продуктивна, пізнавальна діяльність, спілкування. Але більше виховних умов для становлення самостійності як базової якості створюється в трудовій та ігровій діяльності (54,7 %). 26,6 % вихователів схиляються до думки, що виховні можливості створює пізнавальна діяльність, спілкування; 18,7 % – вказують на продуктивну діяльність. Проте, відзначаючи виховні можливості гри,

вихователі часто обмежуються її застосуванням лише під час самостійної діяльності дітей, вільної від допомоги й керівництва дорослих.

Серед відповідей вихователів немає єдності щодо необхідної допомоги дорослого дитині з метою виховання в неї самостійності. 24 % вихователів указують на необхідність стимулювання активності дитини, спонукання до самостійних дій. 22,7 % опитаних вважають, що замість допомоги дитині потрібна віра в її можливості та підтримка. 14,7 % вихователів відзначили необхідність надання дитині певних знань, наведення прикладів, роз'яснення. 12,6 % опитаних обмежують свою допомогу вправлінням дитини в практичних діях, наданням їй посильних доручень. 16,7 % – зазначили, що самостійні дії дитина здійснює лише в діяльності, до якої включилася за власним бажанням, і відкидали спонукання, заохочення. 9,3 % – пропонували активну допомогу і співпрацю.

Отримані дані дозволяють говорити про те, що розуміння педагогами проблеми розвитку самостійності в дітей дошкільного віку є незадовільним. Це зумовлено низкою причин, серед яких головною виступає неповне й достатньо однобічне розуміння феномена самостійності в дітей 5-6 років.

Педагоги не в повній мірі володіють умінням будувати педагогічний процес, спрямований на розвиток у комплексі таких складових самостійності, як незалежність, ініціативність, відповідальність за свої вчинки, наполегливість у досягненні поставленої мети тощо. Вони зорієнтовані на виховання в дітей навичок самообслуговування та розвиток умінь самостійної роботи в групі під час організованої діяльності, яка не потребуватиме постійного контролю з боку дорослого. Непослідовність та необґрунтованість у визначенні умов, форм та засобів розвитку самостійності в дошкільному віці дає підстави припустити, що більшість педагогів не має чіткої технології розвитку означеної базової якості. Труднощі викликає в них і вибір методів розвитку, вважаючи всі методи «дієвими» з цією метою, вони не застосовують жодний із них продуктивно. Виділяючи метод гри як найбільш продуктивний для розвитку самостійності на етапі дошкільного

дитинства, більшість вихователів не визначає особливості його застосування, шляхи організації такої гри, що стимулювала б та активізувала самостійність дітей.

Отже, проведений аналіз отриманих даних дозволив дійти висновку, що більшість педагогів виявляє необізнаність щодо форм і методів розвитку самостійності в дітей 5-6 років, не завжди враховує і не достатньо використовує виховний потенціал ігрової діяльності з метою розвитку самостійності в старших дошкільників.

Для набуття об'єктивних даних щодо стану і характеру самостійності дошкільників 5-6 років у сюжетно-рольових іграх було обрано метод спостереження. У процесі проведення спостереження дотримувалися таких вимог: об'єктивності, систематичності, гуманістичної спрямованості, урахування психологічних особливостей віку дітей.

Використовували спостереження, що проводилося за спеціально розробленою схемою, у якій відображалися показники самостійності дітей в ігровій діяльності, їх зміст, ступінь вияву, оцінка.

Спостереження проводилося упродовж місяця в закладі дошкільної освіти.

Включення до гри дітей відбувалося за пропозицією вихователя. Для стимулювання виникнення та розгортання сюжетно-рольової гри використовували ігрові завдання, введення нових ігрових атрибутів, включення до гри експериментатора, ігрового персонажа. Для виявлення рівня розвитку кожного з критеріїв самостійності, використовували низку ігрових завдань, що сприяли їх вияву дітьми під час спостереження.

Було обрано сюжетно-рольові ігри, в які найчастіше грають діти всіх експериментальних груп. Серед них було визначено такі: «Магазин», «Лікарня», «Родина». Для цих ігор було обладнано відповідні куточки в ігрових кімнатах з атрибутикою до цих ігор.

Оцінка рівня розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності проводилася за виділеними раніше критеріями: особистісним та

діяльнісним. Кожен із критеріїв визначається низкою показників, які представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Критерії та показники розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Критерії	Показники
Особистісний	– активність під час виконання рольових дій; – незалежність у визначенні задуму гри; – відповідальність за дотримання правил поведінки у грі.
Діяльнісний	– обізнаність з ігровими ролями та змістом гри; - володіння ігровими діями; – наполегливість у досягненні результату гри.

На підставі визначених показників та рівнів їх вияву було схарактеризовано чотири рівні розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

До означених критеріїв та показників було розроблено ігрові завдання діагностичного обстеження. Для визначення ступеня вияву показників особистісного критерію використовували такі завдання: «Обери собі бейдж» (активність під час виконання рольових дій), «Давай пограємо» (незалежність у визначенні задуму гри), «Правила поведінки у грі» (відповідальність за дотримання правил поведінки у грі). Для визначення ступеня вияву показників діяльнісного критерію використовували такі завдання: «Нові іграшки» (обізнаність з ігровими ролями та змістом гри), «Навчи Пізнайко грати» (володіння ігровими діями), «Продовж гру» (наполегливість у досягненні результату гри).

Наприкінці гри експериментатор ставить кожній дитині запитання: «Сподобалась гра? Чи будете завтра знову у неї грати? Що будете робити?».

Фіксується вміння дитини планувати майбутній результат гри, пропозиції щодо розширення сюжету, введення нових ігрових ліній.

Для кількісного обрахунку рівнів розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності їх показникам було надано бальну характеристику. Так, показники низького рівня оцінювалися по 1 балу, середнього рівня – по 2 бали, достатнього – по 3 бали, високого – по 4 бали.

Отримані під час спостереження результати за рівнем розвитку самостійності в ігровій діяльності дітей 5-6 років за особистісним критерієм згруповано в таблицю 2.3.

Таблиця 2.3

**Рівні вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей 5-6 років
за особистісним критерієм**

Рівень	Експериментальна група	Контрольна група
	%	%
Високий	12	10
Достатній	18	22
Середній	30	32
Низький	40	36

За діяльнісним критерієм дітям пропонували ігрові завдання «Нові іграшки», «Навчи Пізнайку грати», «Продовж гру».

Результати, отримані під час спостереження за виявами показників діяльнісного критерію самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку викладені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні розвитку самостійності в ігровій діяльності дітей 5-6 років за
діяльнісним критерієм**

Рівень	Експериментальна група	Контрольна група
	%	%
Високий	10	12
Достатній	16	20
Середній	38	32
Низький	36	36

На підставі кількісних результатів, одержаних під час спостереження за особистісним та діяльнісним критеріями самостійності, визначили рівні розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Рівні вихованості самостійності в ігровій діяльності
дітей 5-6 років**

Рівень	Експериментальна група	Контрольна група
	%	%
Високий	10	12
Достатній	16	18
Середній	40	34
Низький	34	36

Як видно з таблиці, на високому рівні було виявлено 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. До достатнього рівня було віднесено 16 % дітей експериментальної та 18 % – контрольної груп. На середньому рівні було виявлено 40 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп. До низького рівня віднесено 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп.

На підставі кількісних результатів, отриманих під час констатувального експерименту, визначили якісну характеристику рівнів розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

Діти **високого рівня** розвитку самостійності в ігровій діяльності характеризувалися активним та ініціативним ставленням до гри, були спрямовані на взаємодію з партнерами по грі, виявляли незалежність у визначенні ігрового задуму й заохочували інших дітей до висловлення власних ідей. Вони не тільки не потребували контролю щодо дотримання правил поведінки у грі, а вимагали їх дотримання від інших дітей, роз'яснювали значення правил для реалізації ігрового задуму. Під час реалізації обраної ролі діти означеного рівня користувалися рольовим

мовленням, непорозуміння, що виникали у грі розв'язували за рахунок рольової взаємодії, були послідовними та різноманітними в ігрових діях. Серед ролей означеної підгрупи дітей переважали керівні, вони самостійно організовували гру, залучали до неї товаришів. Їхня гра відрізнялася не лише втіленням особистих прагнень у грі, а також спрямованістю на партнерів, прагненням спільно з іншими досягати результату гри, планувати разом із ними нову, як продовження попередньої, прогнозувати її результат.

Для дітей **достатнього рівня** розвитку самостійності в ігровій діяльності були характерні активні дії, спрямовані не лише на реалізацію власної ролі, а й на активізацію інших учасників гри. Вони висловлювали власні ідеї щодо організації гри, орієнтуючись на задоволення вимог щодо задуму гри всіх її учасників. Самостійно називали та розподіляли ролі між партнерами по грі, у реалізації своєї ролі виявляли обізнаність, користувалися рольовим мовленням, але під час неузгодженості з партнерами, виходили з ролі, вступали в конфлікт. Діти цієї підгрупи не потребували підказок із боку дорослого щодо урізноманітнення та уточнення ігрових дій, самостійно регулювали дотримання визначених правил поведінки у грі, були наполегливими в реалізації замисленого результату гри, спрямовуючи з цією метою власні ігрові дії та дії партнерів у необхідному напрямку. Прагненню до самостійності в ігровій діяльності означеної підгрупи дітей перешкоджало недосконале володіння ігровими діями.

Для дітей **середнього рівня** розвитку самостійності в ігровій діяльності були характерні вияви певної активності в реалізації прийнятої на себе ігрової ролі, вони висловлювали власні ідеї щодо визначення ігрового задуму й намагалися їх втілити, самостійно визначали ролі, що відповідали задуму, брали участь у їх розподілі, намагалися реалізувати взятую на себе роль за допомогою рольових дій відповідно до змісту. Ці діти виявляли розуміння наявності певних правил поведінки у грі, проте не завжди їх дотримувалися, хоча виявляли обурення з приводу порушення правил іншими учасниками гри. Вони були наполегливими в реалізації власного

ігрового задуму, але не узгоджували свої прагнення з партнерами по грі. Діти з середнім рівнем самостійності в ігровій діяльності цікавилися більше реалізацією рольових дій, з якими ознайомив їх вихователь, застосуванням у грі набутого досвіду. Вони виявляли більший інтерес у тих сюжетно-рольових іграх, у яких могли виконувати доручену їм нескладну роль і не приймати самостійних рішень, які впливали б на хід загальної гри.

Діти **низького рівня** розвитку самостійності в ігровій діяльності відрізнялися відсутністю активності під час вибору та реалізації ігрової ролі, орієнтувалися на ігрові задуми інших дітей і не пропонували власні ідеї щодо організації самостійної гри, намагалися діяти за зрозумілою і доступною саме їм лінією гри. Їхні ігрові дії або відрізнялися відсутністю сюжету й визначались іграшкою, ігровим атрибутом або обмежувались одноманітними й повторюваними діями з предметами, що супроводжували сюжет. Ці діти не виявляли наполегливості в досягненні власного результату гри, не дотримувалися встановлених іншими гравцями правил поведінки у грі. Під час ігор з іншими дітьми вони були пасивними, відрізнялися відсутністю прагнення до самостійної реалізації отриманих ігрових навичок, досить часто замість активної участі у грі з інтересом спостерігали за діями інших учасників.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більшість дітей перебувала на низькому та середньому рівнях розвитку самостійності в ігровій діяльності, що обмежує їхні можливості в плані прийняття самостійних рішень, реалізації власних бажань у грі, уміння встановлювати самостійно взаємодію з партнером у грі й досягати її результатів без допомоги інших. Це вказує на необхідність проведення цілеспрямованої роботи з дітьми 5-6 років з метою підвищення в них рівня розвитку самостійності в ігровій діяльності.

Отримані під час констатувального експерименту результати переконали нас у необхідності пошуку педагогічних умов, які задовольняли б запити сучасного закладу дошкільної освіти, сприяли збагаченню ігрової

діяльності дітей 5-6 років, підвищенню в них рівня самостійності у грі. Ураховуючи важливість розвитку самостійності в ігровій діяльності, вважаємо за необхідне створення та апробацію моделі розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

2.2. Педагогічні умови розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності

Педагогічні умови – це свідомо створені педагогом обставини, від яких залежить успішність протікання педагогічного процесу, спрямованого на виховання та розвиток особистості дитини.

Під час пошуку умов, що сприяють розвитку самостійності в ігровій діяльності, ми спирались на праці дослідників, присвячені питанням становлення самостійності в дітей дошкільного віку, організації самостійної ігрової діяльності на етапі дошкільного дитинства та отримані результати діагностики. Це уможливило виокремлення педагогічних умов, які б забезпечили розвиток самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності. Серед них:

- наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля;
- педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності;
- організація предметно-розвивального ігрового середовища;
- занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Розглянемо докладніше вищезазначені умови.

Рівень самостійності дітей дошкільного віку в будь-якій діяльності залежить від рівня їх знань про цю діяльність та досвіду володіння нею. Вони є основою вияву самостійності дітей у діяльності, бо дозволяють адекватно, ефективно й конструктивно діяти в ситуаціях, пов'язаних із розв'язанням певних завдань. Саме тому педагогічна умова – наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля – є першочерговою в плані розвитку самостійності в ігровій діяльності дітей 5-6 років.

На необхідність збагачення знань дітей про довкілля з метою розвитку їхньої ігрової діяльності вказували Л. Артемова, А. Бурова, Н. Гавриш, О. Долинна та інші. Вони наголошують, що для організації ігрової діяльності з дітьми, педагогу слід урахувувати рівень їхніх знань про предметний і соціальний світ. При цьому слід прагнути не до кількісного збільшення знань про події та явища реального світу, а до якісного: слідкувати за глибиною їх засвоєння, рівнем усвідомленості, сприйняття. Значення при цьому набуває емоційність надання цих знань дітям, уміння їх зацікавити [78].

Несформованість необхідного запасу знань заважає дитині виявити себе у грі, вільно діяти в ній. Ось чому невідповідно до ігрової діяльності діти невпевнені у своїх діях, виявляють меншу активність порівняно з дітьми краще обізнаними з теми гри; швидко втрачають інтерес до цієї гри й переключаються на більш знайомі; потребують постійних підказок із боку учасників гри, вихователя. Ігри цих дітей вирізняються спрощеністю змісту, безсюжетністю, а ігрові дії визначаються наявними іграшками.

Із метою виділення інформаційного кола знань, необхідних для розвитку ігрової діяльності дошкільників та розвитку самостійності в ній, педагог насамперед виокремлює об'єкти предметного довкілля з його безліччю зв'язків. Оскільки дитяча гра є соціальною за своєю природою, вона не може існувати без ознайомлення дітей із подіями та явищами соціального світу. Це дозволяє збагачувати уявлення дітей про різні соціальні ролі (їх зміст, притаманні дії, особливості поведінки тощо).

Озброєння дітей системою знань про соціальне довкілля має бути насиченим відповідними контактами з однолітками, рідними й близькими, а також сторонніми людьми. Слід звертати увагу на моральний аспект цих знань – старші дошкільники мають уміти спільно визначати й розвивати сюжет, із розумінням ставитися до партнерів по грі та узгоджувати свої дії з ними.

Озброєння дітей системою знань про предметне та соціальне довкілля відбувається за допомогою різноманітних форм та методів: бесіди,

спостереження, екскурсії, елементарні досліди, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач за темою гри, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів для гри або іграшок засобами зображувальної та трудової діяльності. Відповідно до обраної теми гри доцільно визначити «джерела» відповідних знань: місце, притаманні умови, необхідні предмети, соціальні ролі тощо.

Наступна педагогічна умова – підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності. Її значення для ефективної реалізації функцій гри, спрямованих на виховання та розвиток дітей дошкільного віку підкреслювали у своїх працях О. Андрейчик, Н. Гавриш, О. Запорожець, Л. Кашпірська, О. Кононко, Н. Чуб та ін. [4, 22, 50, 54, 98].

У роботах учених відзначено вплив позицій дорослих на розвиток самостійності в дітей. Надмірна вимогливість, твердість та постійний контроль із боку дорослих призводять до невпевненості дітей у своїх силах, недовіри, замкненості. Гіпертрофована опіка чи відсутність твердості й контролю ведуть до несамотійності, безвідповідальності, невміння стримувати себе з боку дитини. Оптимальною є модель, коли з боку дорослих дитина має розумний контроль й доброзичливу підтримку, позитивне підкріплення виявів самостійності.

Педагогічна підтримка дорослого є одним зі стимулів самостійної ігрової діяльності дошкільників, уселяє в них віру у власні можливості, активізує їхні самостійні дії щодо вибору сюжету, розподілу ролей, реалізації задуму. Але підтримка виявів самостійності не повинна переходити у прямі вказівки, зауваження, втручання педагога у гру, носити оцінювальний характер дій дитини під час гри. Дії педагога мають орієнтуватися на конкретні потреби кожної дитини. Він може включатись у гру на пропозицію дітей, але тоді має дотримуватися правил поведінки у грі, установлених дітьми, діяти «на рівних» із ними, урахувувати їхні бажання.

У дослідженні В. Кузьменко підкреслюється значення підтримки педагогом виявів самостійності дітей дошкільного віку й відзначається її

особливе значення для невпевнених у своїх силах дітей. Дослідниця вказала на необхідність створення вихователем умов для самореалізації таких дітей, забезпечення їм визнання й підтримки у групі [63].

Реальні можливості для підтримки виявів самостійності забезпечують такі прийоми: стимулювання самостійного вибору, заохочення самостійних ігрових дій, непряма допомога у процесі гри у вигляді підказок, порад, запитань.

Наступна умова – значення організації предметно-розвивального середовища – відзначено у працях З. Гуріної, О. Денисюк, О. Долинної, К. Крутій, Н. Кудикіної, О. Низковської та ін. [28, 30, 32, 33, 58, 61].

Предметно-розвивальне середовище, на думку К. Крутій, представляє «природні, комфортні, раціонально-організовані обставини, насичені різноманітними сенсорними, дидактичними та ігровими матеріалами, під час добору яких педагоги орієнтуються на пізнавальні запити та інтереси дітей. У такому середовищі дітям забезпечено підтримку щодо встановлення, затвердження відчуття упевненості в собі, можливості випробувати й використати свої здібності, самостійність, затвердити себе як активного діяча з побудови власного образу Я» [58, с. 31].

О. Долинна, О. Низковська зауважили, що розвиток самостійної вільної ігрової діяльності дітей залежить від низки чинників, серед яких виокремлюють наявність предметно-ігрового, природного, соціального розвивального середовища, урахування простору власного «Я» кожної дитини. Насиченість предметно-ігрового середовища сприяє виникненню бажання дітей розгортати самостійну гру, стимулює їхню ініціативність, цілеспрямованість у грі. Серед вимог, що ставляться до предметно-ігрового середовища, виділяють: домірність іграшок та обладнання віку дітей, їх різноманітність, зручність розміщення в доступних місцях без скупчення [32].

Отже, предметно-розвивальне ігрове середовище є спеціально створеним ігровим центром, метою якого є створення ситуації вибору,

сприяння виникненню творчих задумів та прагнення до змістовної зайнятості. До його складу входять різноманітні іграшки, ігрові атрибути, зменшені предметні зразки простору й об'єктів уявного світу (макети, копії, моделі) тощо. Певне значення для розгортання гри має використання предметів-замінників, вони сприяють розвитку уяви дітей, допомагають розширювати предметне поле гри.

У предметно-розвивальному ігровому середовищі не слід розміщувати весь наявний іграшковий матеріал, велику кількість макетів, предметів. Їх потрібно вводити поступово. Це сприятиме розгортанню гри, її тривалості, розвитку ігрового сюжету. Ігровий простір має бути не лише тлом для ігрових дій дітей, а також стимулом до розгортання самостійної ігрової діяльності.

Послідовне збагачення предметно-розвивального ігрового середовища не може проходити без участі дітей. Добір іграшок, атрибутів, костюмів, обговорення того, як їх розмістити, з яких матеріалів виготовити нескладні макети та атрибути до гри, має відбуватися за активної участі дітей. Це сприятиме підвищенню їхнього інтересу до гри, цінуванню ігрового матеріалу, накопиченню досвіду створення власного предметно-ігрового середовища.

Аналіз теоретичних праць та результати експериментального дослідження дозволили виокремити чинники, що сприяють продуктивності означеної педагогічної умови. Серед них: різноманітність іграшок, атрибутів та ігрових матеріалів; їх відповідність віковій групі; зручне розташування без скупчення; наявність атрибутів та ігрових матеріалів, що застосовуються під час організованої вихователем діяльності; гнучкість і мобільність ігрового простору.

Розглянемо наступну умову – занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність. За визначенням Психологічного енциклопедичного словника, гру трактують як вид психічної активності в умовних обставинах, що дозволяє вправляти психічні та психофізіологічні можливості індивіда.

Так само, психічна активність виявляється як психічна діяльність, здійснення пізнавальних, емоційних та вольових актів [83]. Отже, рівень розвитку ігрової діяльності дітей взаємопов'язаний із рівнем інтенсивності її впливу на розвиток пізнавальної, емоційної та вольової сфер. Чим вищий рівень розвитку ігрової діяльності дошкільника, тим більш значущий її виховний вплив на становлення й розвиток особистості дитини.

Активність в ігровій діяльності дитини дошкільного віку з'являється в силу її вікових особливостей, що виявляється в гострій потребі опанувати соціальний досвід світу дорослих. Рівень цієї активності залежить від наявності досвіду певної діяльності, умов, у яких вона відбувається, ставлення дорослого до неї. Особливе значення має можливість дитини самостійно зануритись у цю діяльність, спробувати в ній свої сили, утілити бажання, спираючись на власні спонукання.

Дослідниками підкреслено, що активній самостійній ігровій діяльності дітей дошкільного віку заважає надмірна опіка з боку дорослого, пригнічення їхньої ініціативності (А. Бурова, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Низковська та ін.). Водночас позитивний вплив здійснює надання права вибору й певного ступеня свободи дітям.

Занурення дітей у самостійну ігрову діяльність потребує часу й її планування педагогом. Завдяки цьому вихователь може в непрямій формі забезпечити належний рівень самостійності дітей в ігровій діяльності, сприяти її змістовності. Вихователь через підказки допомагає дітям самим обрати тему гри, іграшки та атрибути до неї. Педагог може періодично вносити зміни в предметно-розвивальне ігрове середовище, доповнювати його, чим спрямовувати увагу дітей на нові об'єкти та предмети з метою появи в їхніх іграх нових сюжетних ліній.

Зазначимо, що обговорення з дітьми результатів попередньої гри сприяє самостійній розробці ймовірних результатів майбутньої гри, визначенню її перспектив. Так, учені (К. Карасьова, Т. Піроженко) зазначили, що обговорення задуму гри та участі в його реалізації кожної дитини

стимулює виникнення бажання дітей активно діяти в цій грі; спонукає до самостійних роздумів щодо умов реалізації діяльності, формує навички взаємодії, спрямовує на аналіз наявних результатів та прогнозування майбутніх досягнень [48].

Отже, занурення в активну самостійну ігрову діяльність й успіхи в ній забезпечують упевненість дітей у власних зусиллях, емоційно-ціннісне ставлення до себе, а головне – сприяють розвитку в них самостійності в грі.

Реалізація окреслених педагогічних умов (наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність) забезпечує ефективність розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

Системно поєднати ці умови та втілити їх у виховній роботі з дітьми дозволило нам застосування методу ігрових проєктів. Означений метод може використовуватися не лише з метою кращого опанування знань і розвитку інтелектуальної сфери взагалі, а створює широкі можливості для соціального та психологічного розвитку особистості. Робота в колективі під час розв'язання задач проєкту надає можливість оволодіти комунікативними вміннями та навичками, застосовувати їх для опанування різних соціальних ролей, сприяє набуттю широких людських контактів, знайомству з різними культурами й різними поглядами на одну проблему.

Однією з особливостей методу проєктів є можливість урахування інтересів і потреб кожної дитини залежно від її віку та індивідуальних особливостей (В. Маршицька). Характерною рисою проєктів виступає їх спрямованість на розв'язання будь-якого практичного завдання і створення певного продукту. Це створює умови для залучення кожної дитини до самостійної ігрової діяльності, у якій вона поступово оволодіває вмінням самостійно виконувати ту чи ту роль, діяти спільно з іншими учасниками гри, узгоджуючи з ними свій задум, дотримуючись установлених правил,

прагне до втілення визначеного результату гри. Такі вияви самостійності в діяльності згодом переходять у самостійність особистісну, коли дошкільник виявляє власну ініціативність та активність у пошуку й засвоєнні нових знань, критичність і незалежність під час оцінювання результатів діяльності, усвідомлює необхідність бути відповідальним за свою роботу.

Саме в проєктній діяльності дитина може побачити, осмислити, апробувати практично результат власної діяльності. Щоб це зробити, їй потрібні навички самостійного мислення й пошуку розв'язання, уміння аналізу, синтезу, прогнозування й побудови причинно-наслідкових зв'язків. Отже, проєктна діяльність потребує, з одного боку, набуття дітьми навичок самостійної діяльності на основі осмислення вже наявних знань і вмінь. З іншого – спрямована на отримання конкретного результату чи рішення, що сприяє вдосконаленню означених навичок і розвитку особистісних якостей (самостійності, ініціативності, творчості тощо). Метод проєктів дозволяє організувати діяльність дітей 5-6 років так, щоб кожен відчував себе повноправним учасником подій, дії якого в колективі досить значущі та цінні.

Аналіз педагогічних досліджень у галузі проєктної діяльності підтверджує можливості застосування методу проєктів у плані розвитку самостійності в ігровій діяльності дітей 5-6 років. Його використання в роботі закладу дошкільної освіти сприяє активізації дитячої самостійної ігрової діяльності, розвиває мотивацію до неї, прагнення використовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях; розгортає виховний процес згідно з бажаннями та пропозиціями дітей; сприяє вихованню в них відповідальності за власне рішення, уміння дотримуватися встановлених у грі правил поведінки, цілеспрямованості в досягненні поставленої мети.

2.3. Експериментальна модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності та результати її впровадження

На основі аналізу теоретичних джерел із теми та отриманих результатів констатувального етапу дослідження було визначено мету формувального етапу: розвиток самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності, який полягає у стимулюванні бажання використовувати отриманий під час гри досвід у житті.

Робота щодо розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності здійснювалася за трьома напрямками: із дітьми, їх батьками та вихователями.

В основу дослідження було покладено загальнодидактичні принципи та принципи виховання. Серед них: принцип зв'язку гри з життям; свідомості та активності; наочності; індивідуалізації та диференціації; емоційної насиченості; цілеспрямованості; комплексного підходу до виховання; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю вихованців; єдності педагогічних вимог дошкільного закладу та сім'ї.

Методика розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності будувалася з урахуванням специфіки організації навчально-виховної роботи закладу дошкільної освіти (тематичного перспективного планування освітнього процесу, календарних планів вихователів груп старшого дошкільного віку).

У формувальному експерименті взяли участь 23 дітей 5-6 років, із них: 12 дівчаток і 11 хлопчиків.

На основі аналізу науково-теоретичної бази дослідження та отриманих під час констатувального етапу експерименту результатів було розроблено експериментальну модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності, яка охоплювала: чотири етапи (інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний); завдання, методи і прийоми розвитку самостійності та відповідні педагогічні умови (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності

Організація ігрової діяльності з дітьми відбувалась у таких формах: групова, індивідуально-групова (для роботи з дітьми різних рівнів розвитку самостійності в ігровій діяльності згідно з результатами, отриманими на констатувальному етапі експерименту), індивідуальна (використання окремих вправ та завдань із дітьми з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, засвоєння знань та вмінь, що потрібні для організації гри).

Дамо більш докладну характеристику етапів роботи.

Метою **інформаційно-ознайомлювального етапу** було збагачення знань дітей для гри (уточнення, поглиблення та систематизація уявлень і практичних дій дітей у життєвому аспекті); включення самих дітей у процес забезпечення умов гри засобами образотворчої та трудової діяльності; залучення батьків до спільних ігрових проєктів.

На цьому етапі було використано такі методи та прийоми: спостереження, екскурсії, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач з теми ігрового проєкту, бесіди з теми гри, бесіди із фахівцями, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів для гри засобами образотворчої та трудової діяльності.

На інформаційно-ознайомлювальному етапі реалізувалися такі педагогічні умови, як наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля та організація предметно-розвивального ігрового середовища.

Тренувально-ігровий етап передбачав стимулювання подальшого ознайомлення дітей із тематичним полем ігрового проєкту; практичне використання дітьми самостійних рольових дій (відображення особливостей поведінки, притаманних персонажу дій, мовних штампів, зовнішнього вигляду, варіантів образу (веселий, сумний, злий тощо), використання атрибутів); залучення дітей до розподілу ролей ігрового проєкту; безпосередня реалізація ролей ігрового проєкту разом із вихователем у тренувальному режимі (за варіантами); залучення батьків до організації відповідних тренувально-ігрових дій у домашніх умовах; тренування ігрових

дій в умовах створеного рольового міні-середовища; стимулювання й підтримка творчих виявів у реалізації ролі дитиною; сприяння налагодженню партнерської взаємодії в ігрових ситуаціях (самостійно домовлятися, справедливо розподіляти ролі, попереджати конфліктну поведінку або самостійно розв'язувати конфліктну ситуацію в етично-прийнятій формі); з'ясування та вивчення правил гри.

Цей етап передбачав такі методи та прийоми роботи з дітьми: обговорення плану логічних дій ігрового проєкту; моделювання рольових портретів та карт ігрового проєкту, вправляння в умінні роботи за ними; прищеплення умінь позитивного розв'язання конфліктних ситуацій у грі; підготовки та відбору атрибутів до кожної ролі; заохочення творчих виявів дітей у грі; вправляння в умінні розігрувати рольові дії відповідно до теми проєкту; тренування ігрових дій, взаємотренування; змагання; роз'яснення правил поведінки у грі; безпосередня гра, організована вихователем.

На тренувально-ігровому етапі реалізувалася педагогічна умова - педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності.

Самостійно-діяльнісний етап зазначеної моделі було зорієнтовано на реалізацію самостійної ігрової діяльності дітей; стимулювання спрямованості дітей на життєтворчі вияви у грі, цілеспрямованість у реалізації ролі та змісту гри; підтримку інтересу дітей до ігор та бажання включатись у гру однолітків; стимулювання бажання грати разом і спільно користуватись атрибутами гри; розширення змісту ігрового проєкту.

Використовували такі методи та прийоми роботи: гра, організована дітьми самостійно; вправляння в побудові діалогу за сюжетом ігрового проєкту; елементи змагання.

На цьому етапі реалізувалися такі педагогічні умови, як організація предметно-розвивального ігрового середовища та занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Метою **оцінно-рефлексивного етапу** було стимулювання відповідального ставлення до гри, наполегливості в досягненні результату

гри, критичності щодо оцінки себе та інших учасників гри, адекватного сприйняття й висловлення взаємооцінки, вміння планувати подальші дії, розширюючи зміст сюжету; стимулювання виявів творчості дітей під час гри; підтримка ініціативи розвитку ігрового проєкту, прагнення діяти без сторонньої допомоги, звертатися за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Серед методів та прийомів роботи, що застосовувалися на цьому етапі, були такі: обговорення результатів гри, вправлення в умінні самостійно працювати з картою системних логічних дій ігрового проєкту в плані її розширення новими сюжетними лініями, вправлення у виготовленні нових атрибутів.

На оцінно-рефлексивному етапі реалізувалася така педагогічна умова, як занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Переважала групова форма організації роботи, спрямована на проведення святкових заходів, оформлення теки за результатами ігрового проєкту разом із батьками.

Кожен етап моделі розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності передбачав реалізацію завдань через спеціально-організовану, партнерську та самостійну діяльність дітей.

Експериментальній роботі з дітьми передував пропедевтичний етап роботи з педагогами закладу дошкільної освіти та батьками вихованців.

Метою роботи з педагогами стало їх ознайомлення із можливостями використання методу ігрових проєктів, спрямування їх на оволодіння означеним методом із метою виховання самостійності в ігровій діяльності у дітей 5-6 років.

Для розв'язання означеної мети було проведено комплекс заходів методичного характеру з педагогічним колективом закладу дошкільної освіти, які були спрямовані на ознайомлення учасників зі змістом експериментальної роботи.

Було проведено лекції, присвячені основам розвитку самостійності на етапі дошкільного дитинства. Тематика означених лекцій: «Самостійність як базова якість дитини дошкільного віку», «Проектно-ігрова діяльність у закладі дошкільної освіти».

Другий напрямок роботи був спрямований на педагогічну просвіту батьків. Його метою було: забезпечити батьків необхідними психолого-педагогічними знаннями щодо розвитку самостійності дітей в ігровій діяльності, сприяти формуванню в них зацікавленості та активної участі у виробленні єдиної стратегії розвитку означеної якості спільно з педагогами.

Було проведено групові та індивідуальні консультації, спрямовані на розкриття можливостей використання ігрових методів у процесі розвитку самостійності в дитини 5-6 років. Їх тематика: «Самостійність у грі в старшому дошкільному віці», «Можливості використання ігрових технологій з метою розвитку особистості дошкільника» та ін. Для залучення батьків до участі в ігрових проєктах, що організовувалися педагогами, зацікавлення їх цією проблемою, було проведено індивідуальні бесіди, організовані сумісні перегляди ігрової діяльності в закладі дошкільної освіти.

Було розроблено ігрові проєкти для роботи з дітьми, теми для яких обиралися відповідно до таких критеріїв: насиченість змісту; варіативність ігрових дій; виховний потенціал для розвитку самостійності в ігровій діяльності.

Для проведення експериментальної роботи були підготовлені сценарії ігрових проєктів, а саме: «Театр», «Кафе», «Супермаркет», «Лікарня».

Опишемо зміст формувальної роботи згідно з експериментальною моделлю на кожному з визначених етапів.

На інформаційно-ознайомлювальному етапі, у межах експериментальної роботи, вихователям було запропоновано реалізувати розроблені ігрові проєкти в повсякденне життя дошкільників 5-6 років. Робота з дітьми спрямовувалася на зацікавлення їх темою проєкту, діагностику рівня знань із теми гри, активізацію й мотивацію їх до участі у

грі. Крім цього, організація роботи передбачала окремі завдання для дітей різних рівнів розвитку самостійності в ігровій діяльності.

Розкриємо зміст роботи на прикладі реалізації одного з ігрових проєктів – «Театр», проведеного в експериментальній групі.

Мета: викликати в дошкільників інтерес до театральної-ігрової діяльності через створення певних умов; навчати дітей орієнтуватися в театральному оточенні, називати предмети та атрибути театральної-ігрового обладнання; виховувати інтерес та дбайливе ставлення до костюмів, іграшок, прикрас, театральних ляльок; створити необхідні умови для реалізації запланованої гри.

Процедура проведення: дітям було запропоновано показати свою обізнаність із теми «Театр» за допомогою організації ігрового моменту «Мікрофон». Діти по черзі розповідали, що вони знають про театр, коли і з ким відвідували його, обмінювалися враженнями. Ігровий момент дозволив виявити, наскільки діти обізнані щодо теми ігрового проєкту. Під час виконання означеного завдання вихователь пропонував виконати ту чи ту вправу дітей різних рівнів.

Подальша організація ігрового проєкту передбачала проведення екскурсії до місцевого будинку культури з метою формування в дітей певних уявлень про театр (його призначення, будову, людей, які там працюють, їх обов'язки), опанування низки термінологічних понять із теми, що складало інформаційно-ознайомлювальний напрям спеціального навчання. Увагу дітей звертали на зовнішній вигляд будівлі будинку культури, його внутрішнє влаштування (глядацька зала, сцена, куліси, гримерні кімнати), діти познайомились з обов'язками директора театру, режисера-постановника, звукорежисера, артистів, декоратора, костюмера, гримера, робітників сцени, касира-білетера, контролера, прибиральника, бібліотекаря.

Ознайомлення старших дошкільників із театром продовжували через вивчення різних видів театральної діяльності: лялькового, пальчикового, настільного, тіньового театрів, театру на фланелеграфі. Діти дізналися, з яких

матеріалів виготовляється театральне обладнання, як влаштовані театральні вистави, як працюють артисти. Окрім ознайомлення з різними видами театральної діяльності, вихователь розігрувала відомі дітям казки з їх допомогою (на основі лялькового, пальчикового, настільного театрів). Це дало можливість дітям спостерігати за тим, як педагог говорить за кожного персонажа, імітує рольові дії, як змінює інтонацію тощо. Враження дітей обговорювалися під час тематичних бесід («Готуємось до виступу на концерті», «У костюмерній», «Репетиція концерту», «Створюємо глядацьку залу», «Купівля квитка», «Знаходимо місце у глядацькій залі»), поглиблювалися через читання художньої літератури, перегляду відеоматеріалів із теми ігрового проєкту.

Із метою кращого засвоєння сюжетної лінії використовувалися проблемні ситуації, в яких дітям пропонувалося самостійно купити квитки до театру всій групі; виступити в ролі екскурсовода в дитячому ляльковому театрі; влаштувати глядацьку залу для дітей всієї підгрупи тощо. Наведемо приклад однієї з них.

Проблемна ситуація «Захворів артист театру»

Мета: формувати в дітей досвід підбору варіантів розв'язання проблеми та здійснення самостійного вибору відповідно до ситуації.

Процедура проведення: дітям під час підготовки до ігрової вистави повідомляли, що артист, який виконував роль ведмедика, захворів. Необхідно розв'язати цю проблему.

Вихователь: «Давайте спробуємо знайти кілька варіантів розв'язання проблеми, що виникла».

Діти називали свої варіанти: «Скасувати виставу», «Замінити артиста кимось іншим, хто знає слова», «Вивчити слова до ролі й виступити замість Артема», «Змінити зміст вистави, у якій не буде означеної ролі», «Провести новий кастинг на роль ведмедика серед бажаючих».

Учасники проблемної ситуації обирали варіант розв'язання й обґрунтовували свою думку. Остаточне рішення на цьому етапі приймав вихователь, який виконував роль директора театру.

Вихователь: «Діти, ми разом із вами перерахували кілька варіантів розв'язання проблемної ситуації. Чи згодні ви з тим, що нам слід провести новий кастинг бажаючих й обрати нового ведмедика, поки наш артист одужає?».

Для забезпечення створення мобільного ігрового простору для гри «Театр», вихователем разом із дітьми виготовлялись атрибути до різних вистав. Із цією метою використовували ігрові вправи «Ігрова майстерня», «Тематичний вернісаж» та ін.

Ігрова вправа «Тематичний вернісаж»

Тема: «Прикрашаємо декорації».

Мета: заохочувати дітей до самостійного прийняття рішення, планування дій, добору матеріалів для втілення запланованого результату.

Процедура виконання: вихователь пропонувала дітям взяти участь у виставі «Снігова Королева» як декораторам і роздавала всім учасникам схеми сцени. Завдання дітям: «Намалюйте на схемах сцени до вистави «Снігова Королева» ваші пропозиції щодо прикрашання декорацій. Враховуйте, що матеріалами для прикрас є тканина, папір і фольга».

Діти розглядали запропоновані матеріали, зверталися один до одного, висували ідеї, намагалися відобразити їх на схемах сцени, обговорювали результати. Далі самостійно підбирали матеріали та необхідні інструменти для роботи за власним ескізом. Вихователь запитувала дітей про їхні плани, виявляли, чи розуміють діти, як їм діяти, заохочувала до прийняття самостійних рішень. Підтримувала самостійні дії дітей, у разі необхідності надавала необхідну допомогу.

Результатом першого етапу формувального експерименту стали: збагачене предметно-розвивальне середовище групи. Ознайомлення дітей із театром, збагачення їхніх знань про театральні професії, створення ігрового

простору для тематичної гри викликало жвавий інтерес дітей. Уже на першому тижні роботи з'явилися перші спроби дітей самостійно відобразити отримані враження за допомогою лялькового театру, нових атрибутів у грі. Діти виявляли обережність і відповідальність щодо атрибутики, костюмів, ляльок, особливо тих, у виготовленні яких брали безпосередню участь.

На тренувально-ігровому етапі роботи забезпечувався подальший розвиток різноманітних уявлень у дітей про дійсність та вміння використовувати їх для створення нових сюжетів, пов'язаних із грою «Театр». Було розроблено системну карту логічних дій ігрового проєкту, у якій зазначалися елементи влаштування театру, опис рольових дій працівників театру. Так, до сюжету ігрового проєкту «Театр», пов'язаних зі сценою й підготовкою до вистав, було виділено сюжетні лінії: «Гримерна кімната», «Робота костюмерної», «Майстерня з виготовлення декорацій та ляльок», «Концертна студія», «Акторська школа», «Хореографічний клас». У «фойє театру» дітьми було влаштовано гардероб і касу. Згодом, серед сюжетів, що обігравалися, з'явилися сюжетні лінії «Зимовий сад при театрі» зі своїми працівниками, екскурсоводом; «Кафе» з відвідувачами; виставка дитячої творчості (на основі робіт дітей).

Із метою кращого опанування дітьми ролей створювалися карти ігрового проєкту. Для цього, відповідно до теми гри, педагогом разом із дітьми було визначено перелік ролей, характерних для дитячого драматичного театру, естрадного театру, дитячого лялькового театру. Для вказаних видів театру визначалися атрибути, які мали супроводжувати кожну роль (зовнішні ознаки, копії атрибутів, замісники). Наприклад, зовнішніми ознаками артиста естрадного театру є наявність костюмів та їх деталей для виступу на концерті, окрім цього, у нього мають бути копії таких атрибутів, як мікрофон, сцена для виступу, а також декорації для розігрування вистав (куби, стільці тощо).

Для уточнення змісту ролей карти ігрового проєкту було складено рольові портрети. Наприклад, зовнішній рольовий портрет директора театру

включав такі атрибути: зовнішні ознаки – краватка; копії атрибутів – телефон; предмети-замісники – пластикова картка для розрахунку в банку, чек. Поведінковий рольовий портрет директора театру передбачав такі дії: приймає на роботу співробітників, розповідає про посадові обов'язки новим працівникам, слідкує за їх виконанням, виплачує заробітну плату, розраховується в банку. Для розвитку вміння добирати рольові дії, атрибути, елементи костюмів відповідно до кожної ролі використовували спеціальні вправи.

Ігрова вправа «Складання рольового кейсу».

Мета: стимулювати до самостійного визначення ролі, добору рольових дій, атрибутів та костюмів; учити самостійно добирати атрибути та елементи костюмів, що символізують певну роль, перевіряти їх відповідність образу, доповнювати «кейс»; сприяти наочному засвоєнню змісту ролей у відповідності з темою гри.

Процедура виконання: вихователь пропонував дітям взяти участь у складанні рольових кейсів. Пояснював, що роботи дуже багато, тому треба розподілити обов'язки. Дітям доручалося визначити ролі, наявні у грі «Театр», описати відповідні рольові дії, атрибути та зробити малюнки костюмів; скласти «Рольові кейси» (добірки костюмів, атрибутів, елементів костюму, масок тощо) до кожної ролі, що виділена в карті ігрового проєкту. У процесі вибору діти могли орієнтуватися на наявний у групі матеріал, заохочувалися пропозиції дітей щодо створення власноруч нових елементів та атрибутів (із паперу, тканини, фольги тощо). Вихователь звертала увагу дітей на те, що до «кейсу» мають потрапляти непошкоджені речі, тому дещо доведеться відремонтувати, підклеїти, пришити; на необхідність відповідального ставлення дітей до завдання. Для цього використовувались зауваження типу: «Якщо ви забудете про деякі деталі костюму, то актор не зможе відповісти ролі й вистава може зірватися». Для стимулювання дітей до висування власних ідей щодо створення нових атрибутів до ролі, використовувалися непрямі підказки: «А чи можна якось змінити цей

костюм, щоб він став підходити до ролі ...?». Такі підказки залишали за дитиною право вибору, прийняття власного рішення та його самостійного втілення.

Через певний час після складання «кейсів» дітям пропонувалося повернутися до їх змісту з метою перевірки відповідності кожного кейсу ролі, доповнення їх новими атрибутами та елементами за необхідністю.

Особливу увагу на цьому етапі було відведено опануванню ролей ігрового проєкту, розвитку рольових дій. Завдяки опосередкованому впливу створеного ігрового середовища діти виявляли інтерес до змісту кожної ролі, її характеру, особливостей, активно залучалися до тренувальних вправ, спрямованих на оволодіння тією чи тією роллю, робили пропозиції щодо їх кращого втілення.

Для формування вміння дітей вільно володіти рольовим змістом гри використовували проблемні ситуації, самостійні тренування.

Проблемна ситуація «Загубилися документи глядача».

Мета: розвивати вміння розв'язувати проблеми в ігровій ситуації згідно з роллю, яку на себе взяла дитина.

Процедура проведення: вихователь взяла на себе роль глядача, який загубив свої документи у глядацькій залі і звернувся за допомогою до контролерів. Дітям пропонували «перетворитися» на контролерів й розв'язати проблему глядача. Дошкільники по черзі пропонували своє розв'язання проблеми, це допомагало глибше проникнути в зміст ролі «контролер театру» відповідно до сюжету гри.

Вихователь звертала увагу дітей не лише на відображення в ролі змісту гри, а також на опанування навичок рольового відображення.

Наводимо тематику ситуацій для розігрування за ролями, які були обрані під час самостійних тренувань: «Прийом актора на роботу», «У костюмерній», «У майстра гриму та зачіски», «Готуємо сцену до концерту», «Готуємо глядацьку залу до концерту», «У гардеробі», «Зустріч із творчою людиною».

Для кожної підгрупи дітей використовували окремі ігрові вправи, спрямовані на оптимізацію їх рівня самостійності в ігровій діяльності.

Ігрова вправа «Парад ролей».

Мета: навчати дітей планувати гру, визначатися з рольовими діями відповідно до її змісту, узгоджувати власні рольові дії з діями партнера, виявляти незалежність, творчість; розвивати вміння працювати в парі, підтримувати прагнення взаємодіяти в грі, підтримувати партнера.

Процедура проведення: вихователь пропонувала дітям обрати собі ролі з теми вистави «Колобок» і програти діалоги з неї по черзі. Відповідно до обраних ролей, дітей розподіляли на пари (Колобок-Ведмідь, Колобок-Лисиця, Бабуся-Колобок тощо).

Вихователь: «Уявіть, що ми потрапили на кастинг акторів до вистави «Колобок». Претендентів багато, а ролей лише сім. Потрібно показати всю свою майстерність, щоб бути обраним на роль. Кожному з вас я роздам маски відповідно до ролі. У парі ви маєте домовитись, як краще спланувати та розіграти сцену з вистави між вами двома, як потрібно рухатися героям, які слова і коли говорити, як цікавіше представити себе в ролі».

Використання означених вправ для дітей було спрямоване не лише на процес опанування дітьми певної ролі, а також на застосування ними нових засобів партнерської взаємодії у грі, розвиток рольового мовлення. Кожне ігрове заняття мало змагальний інтерес: за найбільш успішне виконання ролі, вияви творчості діти отримували бейдж із зазначенням опанованої ролі, що давало їм можливість обирати її самостійно поза розподілом ролей у групі.

Із метою усунення та розв'язання конфліктних ситуацій під час розподілу та розігрування ролей, педагогом практикувалися «зустрічі» з Паном Етикетом, розучування мирилок, застосування психологічних етюдів морально-етичного напрямку («Попроси», «Будь ввічливим», «Паличка-виручалочка», «Диво єдності», «Квітка примирення»).

Особлива увага педагога приділялася стимулюванню та підтримці творчих виявів дітей під час розігрування ролей. Для цього вводили вправи

на розвиток акторської майстерності: «Творчі хвилинки», «Хвилинки-презентації», етюди на розвиток міміки, жестів («Клоуни», «Вальс квітів», «Гроза», «Два їжачки», «Вовк і заєць»), словесні ігри («Рольова гімнастика», «Потяг»).

Ігрова вправа «Творчі хвилинки».

Мета: стимулювати вияви творчої активності, самостійності, сприяти отриманню задоволення від власних творчих пошуків, прагнення до самореалізації, підтримувати інтерес до виступів однолітків.

Процедура проведення: вихователь пропонувала дітям уявити себе учасниками концерту й підготувати невеличкий виступ (танок, пісню, читання віршів, читання монологу з якогось оповідання). Бажаючі мали декілька хвилин для виступу на імprovізованій сцені.

Вправа не вимагала організації одразу всіх дітей, номери готували за бажанням. Вдалі виступи однолітків, відзначення їх вихователем стимулювали інших дітей до виявів творчості. Так кожного разу, коли вихователь пропонувала дітям пограти у «Творчі хвилинки», з'являлось все більше бажаючих, урізноманітнювалися номери. Тетяна З. запропонувала показати, як проходить дефіле в модельній школі; Данило В. показав основні рухи школи бойових мистецтв, яку відвідує; Настя П. захотіла організувати виставку власних малюнків.

Результатом роботи на цьому етапі стали вміння, набуті дітьми: самостійно організовувати гру, спрямовувати рольові стосунки; дотримуватися правил гри; здійснювати партнерську взаємодію, розгортати сюжет.

На самостійно-діяльнісному етапі ігрового проєкту педагог ставив за мету виховання в дітей цілеспрямованості та наполегливості в реалізації ігрових ролей та змісту гри, виявів активності та незалежності під час вибору сюжетної лінії, стимулювання виявів творчості в ігровій діяльності. Для її реалізації системні карти логічних дій ігрового проєкту було доповнено

новими сюжетними лініями та мовленнєвими штампами. Наводимо приклади цієї діяльності.

Сюжетно-рольова гра «Театр» – підготовка до виступу на концерті.

Мета: створити умови для самостійної ігрової діяльності дітей.

Процедура виконання: вихователь пропонувала дітям виступити в молодшій групі з концертом, присвяченим дню народження дитячого садка. Наводимо фрагмент організації підготовки до виступу на концерті.

Вихователь: «Як ви вважаєте, чи готові ми сьогодні виступити з концертом?», «Що потрібно для проведення цікавого концерту?». Діти висловлювали думку, що до концерту треба підготуватись і складали перелік дій до підготовки, обговорювали можливі сюжетні дії. Наприклад, під час підготовки до виступу на концерті для взаємодії «костюмер-артист» було визначено такі змістовні лінії: 1) костюмер – робить зовнішній огляд костюмів (їх елементів, масок, ляльок); видає костюми (ляльок) та атрибути до них; допомагає правильно вдягтись артистам; збирає костюми (ляльок) та їх елементи після виступу, охайно складає їх на місце; якщо костюми чи атрибути потребують ремонту, віддає їх майстрам із ремонту; 2) артист – приходить до костюмерної, бере костюм (деталі костюму, ляльок, атрибути) відповідно до своєї ролі; одягає костюм і слідує за його охайністю; грає у виставі; здає костюм до костюмерної.

На завершальному етапі, оцінно-рефлексивному, ігровий проєкт переходив на більш високий рівень розвитку дитячої гри. На основі наявних знань, отриманих умінь та навичок планування та розвитку гри, діти виявляли самостійність під час її організації. Вони навчилися обходитися без допомоги та керівництва з боку дорослого, виявляли відповідальність щодо виконання обговорених правил гри та взятої на себе ролі в колективній грі, конфліктні ситуації розв'язувались без втручання дорослого за допомогою вивчених мирилок. При цьому діти навчилися дослуховуватися до думок інших учасників гри, виявляти критичність щодо рівня оволодіння ігровими діями, роллю, розкриттям сюжетної лінії.

Із метою підтримання інтересу дітей до гри на цьому самому рівні було проведене доповнення та розширення карти системних логічних дій ігрового проєкту новими сюжетними лініями. Опишемо їх.

Ігрова вправа «Маленькі режисери».

Мета: учити дітей розширювати сюжет ігрових дій згідно з логікою побудови теми.

Процедура проведення: дітям пропонували перетворитися на маленьких режисерів. Вихователь розповідала, як гарно діти грали в гру «Театр» і пропонувала теми для розширення сюжету. Наприклад: відвідування лялькового театру малюками розширилось у тему гри «Дитячий садок»; набір до театру нових музикантів та співаків – «Музична школа». Далі вихователь пропонувала дітям самим придумати сюжетні лінії, надавала «запитання-підказки» та показувала відповідні картинки. Так, до теми «Відвідування театру родиною» діти згадали про гру «Сім'я»; до теми «Виплата працівникам театру зарплатні» діти знайшли картинку «Банк» і пропонували таку сюжетну лінію; до теми «Підготовка артистів до виступу» дівчата підібрали тему «Салон краси»; сюжетну лінію «Поповнення лялькового театру новими персонажами» перевели в тему «Майстерня з виготовлення іграшок», а потім «Іграшковий магазин»; розширили «Автостоянку для відвідувачів театру» відкриттям «Автопарку», «Заправної станції» тощо.

Розширення сюжетних ліній потребувало додаткових знань, інформації про нові професії, виготовлення нових атрибутів. На цьому етапі діти вже самостійно займалися пошуком інформації про цікавий для них сюжет, у цьому їм допомагали батьки. Було розроблено «теку гри», у якій кожна дитина за допомогою батьків схематично (у вигляді картинок із журналів, фотокарток, наліпок, власних малюнків) намагалася відобразити зміст цікавої їй ролі, елементи костюму, атрибути, що її супроводжують, дії, які їй притаманні тощо. Результатом цієї діяльності стали виготовлені дітьми теки

«Виступи артистів», «Ляльковий театр», «Костюми казкових героїв», «Що для кого?» (зображення форми одягу для різних професій) тощо.

Стимулювало інтерес до гри ведення дітьми альбому ігрового проєкту. Опишемо його.

Складання «Альбом нашої гри».

Мета: підтримувати оцінні дії дітей, розширювати змістові лінії гри першого, другого та третього порядку.

Процедура проведення: протягом підготовки та проведення гри вихователь спільно з дітьми збирав фотографії, картинки з журналів та газет про театр, невеличкі атрибути, які виготовляли до гри (малюнки декорацій, квитки, афіші, паперові маски, малюнки костюмів до кожної ролі тощо). Ці матеріали розміщували в альбом діти, оформлювали разом із вихователем згідно зі своїми задумами. Альбом зберігавсь у доступному місці, тому діти мали можливість доповнювати його самостійно. Так, за бажанням діти переглядали, систематизували матеріали, робили невеличкі записи, підписували разом із вихователем під фотографіями імена дітей, які виконували ролі тощо.

Наприкінці оцінно-рефлексивного етапу, згідно з технологією психолого-педагогічного проєктування (Т. Піроженко) організовували бесіду-спогад. Опишемо її.

Бесіда-спогад «Як ми грали в театр».

Мета: оцінити рівень розвитку самостійності дошкільників 5-6 років в ігровій діяльності.

Процедура проведення: вихователь пропонував запитання для обговорення. Ключовими запитаннями бесіди були такі: «Із чого почалася гра? Що вдалося, а що – ні? Які труднощі виникали у процесі гри? Завдяки чому вдалося їх розв'язати? Що вдалося легко? Важко? Чому? Які нові слова ми вивчили? Що цікавого дізналися? Які ігри ви самі влаштовували вдома? А що в грі вважаєте найцікавішим? Що хотілося б повторити? Хто, кому й чим допоміг? Хто з ким грався залюбки? Хто з ким затоваришував? Які правила

поведінки визначили під час гри? Чому? Перед ким кожен із вас хотів би похвалитись? Чим? Як ми навчилися під час ігор розв'язувати конфлікти? Що ми можемо робити самостійно?».

Вихователь давала дітям зразок аналізу спільних та індивідуальних досягнень, невдач, щоб підкреслити їх значення для всієї групи. Наприклад: «Я була приємно здивована, коли побачила, як наша Ганнуся вміє робити зачіски, вона була як справжній перукар», «Я пишалася тим, як Софійка допомагала іншим організувати гру в театр, якою ввічливою була з товаришами».

Із метою підкреслення досягнень дітей у грі, кожному вручали медаль відповідно до його досягнень. Були підготовлені медалі «За цікаві ідеї», «За значний вклад у спільну справу», «За вміння розв'язувати конфлікти», «За краще перевтілення», «За організаторські вміння».

Вихователь пропонувала дітям висунути нові ідеї для організації нової гри, підтримуючи найменші ініціативи дітей: «У які нові ігри хотілося б пограти? Що ви хотіли б дізнатися нового? Яку нову гру ви можете організувати самі?».

Підсумком оцінно-рефлексивного етапу стала презентація самостійних ігрових навичок дітей у формі свята «День самостійної дитини».

Мета: навчити дітей переносити отриманні знання у власне життя, усвідомлено ставитися до отриманого досвіду; розвивати вміння самоаналізу; учити радіти своїм та чужим успіхам; плекати вияви самостійності в організації нової гри, підтримувати творчі задуми.

Процедура проведення: напередодні свята вихователь запропонувала дітям відповісти на запитання «Яку дитину можна назвати самостійною? Хто з вас може назвати себе самостійним?».

Діти відповідали на запитання, називали, що вони хотіли б зробити самостійно, як вони можуть взяти участь у Дні самостійної дитини. Усім дітям вихователь дарував бейджі «Я самостійна дитина».

На завершальному етапі експериментальної роботи позитивні результати активності дітей стали очевидними. Так, дошкільники самостійно підходили до карти-схеми сюжетно-рольової гри «Театр» і коментували зображення, обговорювали його один з одним, ставили на цю тему запитання вихователю. Діти із задоволенням готували індивідуальні виступи з віршами, танцями, загадками для участі в грі-концерті. З'явилась ініціативність у виборі казки для інсценізації, вони самі обирали тему, розподіляли ролі, добирали костюми та атрибути, домовлялися між собою про послідовність дій і висловлювань. Майже всі діти виявляли бажання брати участь у підготовці свят, концертів, виявляли активність під час виконання рольових дій, підготовці концертної програми, дотримувалися встановлених правил, змісту сюжету, виявляли наполегливість у досягненні результату гри.

Зміни відбулись і на особистісному рівні – діти стали більш упевненими у своїх діях, активнішими, виявляли самостійність у більшості життєвих ситуацій.

Отже, система ігрових проєктів, організованих в умовах групових кімнат закладу дошкільної освіти, дозволила активізувати та спрямувати в необхідному напрямку педагогічну підтримку дорослих. Ефективність використання методу ігрових проєктів залежала від опанування цього методу педагогами. Крім педагогів, нам вдалося залучити до участі в проєктах батьків, які з інтересом поставилися до експерименту, дізналися з їх слів багато цікавого для себе й відкрили заново для себе своїх дітей.

Організація творчих ігор у вигляді втілення розроблених ігрових проєктів, дозволила підвищити активність вихованців через опанування ними новими знаннями з різних тем, навичками ігрової діяльності, отримання соціального схвалення й підвищення власної зацікавленості до колективної справи.

Організація предметно-розвивального ігрового середовища в групі, спрямованого на проведення гри з теми проєкту, сприяла виникненню

самостійної гри дітей, дозволила розгортати сюжети гри відповідно до вибору дітей, спрямовувала їх на прийняття самостійних рішень.

Структура дослідження передбачала проведення контрольного експерименту, спрямованого на виявлення ефективності застосованої системи роботи з дітьми, їхніми батьками та педагогами з метою розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

На прикінцевому етапі експерименту проводилося діагностичне обстеження рівнів розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності та порівняльний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Із метою проведення об'єктивного достовірного аналізу результатів, прикінцевий етап експерименту включав спостереження за дітьми в ігровій діяльності на основі розробленої на констатувальному етапі програми спостереження за ігровою діяльністю дітей. Спостереження проводилося за визначеними раніше критеріями самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності: активність під час виконання рольових дій; незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі; обізнаність про роль та зміст гри; володіння ігровими діями; наполегливість у досягненні результату гри.

Результати, отримані під час спостережень на прикінцевому етапі, аналізувалися та зіставлялись із даними констатувального етапу експерименту.

Згідно з отриманими даними розподілу дітей 5-6 років за рівнями розвитку самостійності в ігровій діяльності, провели порівняльну характеристику результатів контрольної та експериментальної груп (див. табл. 2.5).

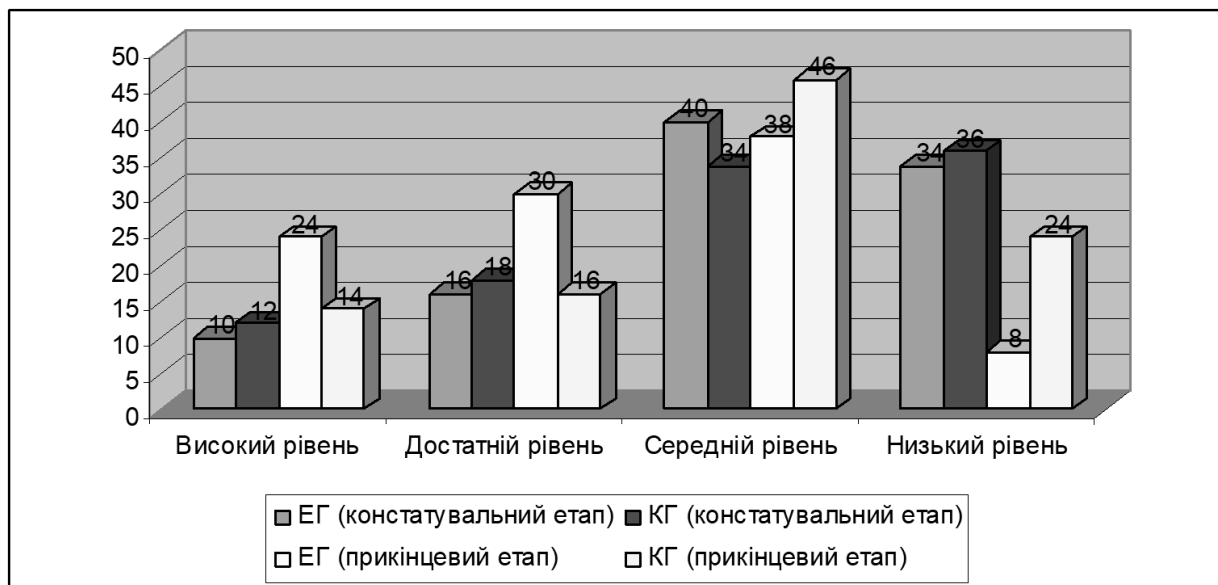
Таблиця 2.5

**Динаміка рівнів розвитку самостійності в ігровій діяльності дітей
5-6 років**

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	Констатувальний етап (%)	Формувальний етап (%)	Динаміка	Констатувальний етап (%)	Формувальний етап (%)	Динаміка
Високий	10	24	+ 14	12	14	+ 2
Достатній	16	30	+ 14	18	16	- 2
Середній	40	38	- 2	34	46	+ 12
Низький	34	8	- 26	36	24	- 12

Представлені результати засвідчують, що в експериментальній групі відбулися більш суттєві зміни. Так, зменшення кількості дітей низького рівня розвитку самостійності в ігровій діяльності в експериментальній групі становило 26 %, а в контрольній лише – 12 %. Достатній рівень дітей в експериментальній групі зріс на 14 %, у контрольній зменшився на 2 %. Кількість дітей із високим рівнем зросла в експериментальній групі на 14 %, у контрольній – тільки на 2 %.

Для зручності наочного сприйняття динаміку отриманих результатів представлено у вигляді діаграми 2.1.

Діаграма 2.1. Динаміка рівнів розвитку самостійності в ігровій діяльності в дітей 5-6 років (констатувальний та прикінцевий етапи)

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів розвитку самостійності дітей експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність впровадження запропонованої моделі розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності в практику закладу дошкільної освіти.

Висновки до II розділу

1. З'ясовано незадовільний стан обізнаності батьків та педагогів щодо методики розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності та причини цього явища.

2. Визначено критерії та показники рівнів розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності: особистісний (активність під час виконання рольових дій; незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі); діяльнісний (обізнаність з ігровими ролями та змістом гри; володіння ігровими діями; наполегливість у досягненні результату гри).

3. Охарактеризовано, відповідно до змісту визначених критеріїв та показників, рівні розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

4. Результати констатувального етапу експерименту засвідчили такі рівні розвитку самостійності в ігровій діяльності: високий - 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп; достатній - 16 % та 28 %; середній - 40 % і 34 %; низький - 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп. Результати констатувального експерименту підтвердили, що низький рівень розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності обмежує їхні можливості щодо прийняття самостійних рішень, реалізації власних бажань у грі, уміння встановлювати самостійно взаємодію з партнером й досягати її результатів без допомоги інших.

5. Виокремлено педагогічні умови, що сприяють розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності. Серед них: наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

6. Розроблено та впроваджено модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності, що включала чотири етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

7. Доведено ефективність впровадження запропонованої моделі розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності позитивними змінами, що відбулися в експериментальній групі: високого рівня самостійності в ігровій діяльності досягло 24 % дітей (було 10 %); достатнього рівня – 30 % (було 16 %); на середньому рівні залишилося 38 % дітей (було 40 %); на низькому рівні – 8 % дітей (було 34 %). У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни: на високому рівні було виявлено 14 % дітей (було 12 %); на достатньому рівні – 16 % дошкільників (було

18 %); на середньому рівні – 46 % вихованців (було 34 %); на низькому рівні стало 24 % дітей (було 36 %).

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів розвитку самостійності дітей 5-6 років експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність запропонованої методики в практиці закладу дошкільної освіти.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено проблему розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності; експериментально апробовано ефективність реалізації запропонованої моделі розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

1. Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури виявив, що самостійність розглядається дослідниками як морально-вольова якість особистості, характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

Визначено, що самостійність у дошкільному віці сприяє розвитку вміння обирати вид діяльності, осмислювати та визначати його мету, добирати все необхідне для її досягнення, співвідносити свої бажання та можливості, розмірковувати над планом дій.

2. У межах дослідження уточнено поняття «самостійність дітей 5-6 років», що розкривається як морально-вольова якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою до дорослого лише в разі потреби.

3. Виявлено, що саме гра має потенційні можливості для розвитку самостійності дитини 5-6 років. Порівняно з працею і навчанням, гра більше відповідає фізичним і психічним можливостям дошкільника, є для нього більш доступною.

Обґрунтовано сутність і структуру поняття «самостійність дітей 5-6 років в ігровій діяльності». Це поняття визначаємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

У межах дослідження для роботи з дітьми щодо розвитку самостійності обрано метод ігрових проєктів.

4. Виокремлено критерії (особистісний і діяльнісний) та показники, що характеризують рівень розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності.

На основі визначених критеріїв та показників було схарактеризовано чотири рівні розвитку самостійності дітей в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

5. Обґрунтовано педагогічні умови, від реалізації яких залежить ефективність процесу розвитку самостійності дітей 5-6 років віку в ігровій діяльності: наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

6. Розроблено та апробовано модель розвитку самостійності у дітей 5-6 років в ігровій діяльності, що охоплює чотири етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

7. Доведено ефективність впровадження запропонованої моделі розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності, про що свідчать отримані результати в експериментальній групі: кількість дітей, які досягли високого рівня, збільшилася на 14 %; достатнього рівня – на 14 %; кількість дітей із середнім рівнем зменшилася на 2 %; із низьким рівнем – на 26 %.

У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку самостійності дітей 5-6 років в ігровій діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей становлення самостійності як особистісної якості в інших видах діяльності дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамів Г. С. Формування у студентів педагогічного училища пізнавальної самостійності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2003. 21 с.
2. Алексєєнко-Лемовська Л. В. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в театральній-ігровій діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ялта, 2009. 266 с.
3. Амацьєва О. П., Савченко М.В. Формування базових якостей особистості як складова розвитку життєвої компетентності. *Матеріали наукової конференції СДПУ* / Укладач В. К. Сарієнко. Слов'янськ, 2008. С. 3-6.
4. Андрейчик О. Організація співпраці дошкільного навчального закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності // *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. Вип. 2*. Київ, 2011. С. 15-22.
5. Аристотель. Політика / Пер. з давньогрек. та передм. О. Кислюка. К.: Основа, 2005. 239 с.
6. Артемова Л. В. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят: кн. для вихователів дит. садків та батьків. К. : Томіріс, 1995. 112 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
8. Бех І. Д. Виховання особистості: вибрані наукові праці в 2-х т. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 2. 640 с.
9. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»; за заг. ред. О.В. Низьковської. ТОВ. «Мандрівець», 2017. 256 с.

10. Богданець-Білоskalенко Н. І. У барвистому віночку. Хрестоматія. Навч. посібник для роботи з дітьми у дошкільних навчальних закладах / Упоряд. Наталія Іванівна Богданець-Білоskalенко. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 728 с.
11. Богданова І. М. Технології навчання. Педагогіка: навчальний посібник. Харків: ТОВ «Одіссей», 2003. 352 с.
12. Богуш А., Н. Гавриш, Т. Котик Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
13. Богуш А. М., Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Видання друге, доповнене. Навчальний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
14. Бурова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 5 (травень). С. 17-27.
15. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей: роль вихователя-методиста . *Дошкільне виховання*. 2011. № 8. С. 17-19.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
17. Виховання дошкільників в праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець та ін. К., 2002. 112 с.
18. Водолага Н. В. Театральна абетка. Донецьк: Лебідь, 2000. 108 с.
19. Волинець К., Грищенко Т. Формування творчої самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі пізнавальної діяльності з математики. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/37244/>
20. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному віці: дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 . К., 2002. 417 с.
21. Гавриш Н. Інтегровані заняття у дитячому садку. К. *Редакції газет з дошкільної та початкової освіти*, 2013. 128 с.

22. Гавриш Н., Безсонова О. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 256 с.
23. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
24. Гра дошкільника: теорія і практика. Дайджест 5 / Упор. Г.І. Григоренко. Запоріжжя ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. 196 с.
25. Григор'єва Н. А. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку засобами педагогіки М. Монтесорі : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософії: 011. Бердянський державний педагогічний університет. Запоріжжя, 2024. 310 с.
26. Григор'єва Н. Теоретичні засади проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку // *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки.* 2021. Вип. 1. С. 109-119.
27. Гуріна З. Допоможемо малюкові зростати самостійним. *Дошкільне виховання.* 2006. № 11. С. 7-9.
28. Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 2008. 21 с.
29. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К., 2007. 18 с.
30. Денисюк О. Роль сім'ї у розвитку самостійності дітей раннього віку // *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Науково-теоретичний збірник.* Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14. С. 63-66.

31. Діти раннього віку та гра / Упоряд. Лариса Гураш, Тетяна Науменко. К : Шк. світ, 2009. 128 с.
32. Долинна О., Низковська О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі // *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 7-15.
33. Долинна О., Низковська О. Самостійна діяльність дітей у дошкільному закладі // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 1. С. 28-36.
34. Долинна О., Низковська О. Співвідношення організованої і самостійної діяльності у дитячому бутті. Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи : Збірник методичних матеріалів / [авт.-упоряд.: О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 480 с.
35. Дошкільна освіта: словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 324 с.
36. Дошкільна педагогічна психологія. Посібник для дошкільних факультетів педінститутів / За заг. ред. Д. Ф. Ніколенка. К.: Редакційно-видавничий відділ КДПІ ім. О. М. Горького, 1970. 144 с.
37. Дубравська Д. М. Основи психології : навч. посібник. Львів: Світ, 2001. 280 с.
38. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку // *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 19. С. 118-122.
39. Захарова Н. М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Бердян. держ. пед. ун-т. Київ, 2007. 20 с.
40. Захарченко В. Г. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. К., 1997. 186 с.

41. Зверєва М. Формування самостійності дошкільників шляхом залучення до господарської діяльності. // *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. Вип. 2. К., 2011. С. 232-235.*

42. Зданевич Л.В., Атрощенко Т.О., Розгон В.В. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку як проблема вітчизняних та зарубіжних наукових студій. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_1/44.pdf

43. Зінченко В. М. Кроки до творчості. Виховання самостійності на заняттях з малювання // *Учителю! Перед ім'ям твоїм... : Історія Слов'янського державного педагогічного університету в особах / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ, 2008. С. 14-18.*

44. Калініна Л. А. Використання гри у процесі підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. Випуск 1.37. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. С. 147-150.*

45. Карабаєва І. Режисерські ігри дошкільників: організація і педагогічна підтримка // *Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 1. С. 34-39.*

46. Карасьова К. В., Піроженко Т.О. Ігровий простір дитини. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.

47. Карасьова К. В., Піроженко Т.О. Самодіяльні ігри дитини. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.

48. Карасьова К. В., Піроженко Т.О. Світ дитячої гри. К. : Шк. світ, 2010. 128 с.

49. Качеровська Т. В. Ігрове проектування: квінтесенція дискурсивного підходу в навчальному процесі // *Освіта Донбасу. 2008. № 4 (129). С. 31-35.*

50. Кашпірська Л. Формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку в трудовій діяльності // *Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 2. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Зб. наук. праць. К.:*

Видавництво Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 66-71.

51. Каяліна С. В. Розвиток пізнавальної самостійності учнів засобами комп'ютерної техніки на уроках хімії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання хімії». К., 2004. 23 с.

52. Ковшар О. В. Проектна діяльність як засіб розвитку особистості дошкільника // *Зб. наук. праць. Педагогічні науки*. Випуск 58. Частина І. Херсон : Айлант, 2011. С. 145-149.

53. Кононко О. Духовність, душевність, моральність // *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 4-5.

54. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). К.: Стилос. 2000. 336 с.

55. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. К.: Освіта, 1998. 255 с.

56. Кравчук Л. Сюжетно-рольова гра – школа моралі для дитини дошкільного віку // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 8 (серпень). С. 29-34.

57. Крок за кроком в Україні: Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів; наукова редакція Л. В. Артемової; під загальною редакцією С. Чередниченко. К. : Кобза, 2003. 384 с.

58. Крутій К. Проблеми формування самостійності дітей третього року життя // *Дошкільна освіта*. 2012. № 4 (38). С. 30-31.

59. Крутій К. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини // *Дошкільна освіта*. 2010. № 2 (28). С. 10-23.

60. Крутій К. Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі : традиції чи інновації? Монографія. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 176 с.

61. Кудикіна Н. В. Історико-культурні джерела ігор-драматизацій і театралізованих ігор : Теоретико-методичні проблеми навчання і виховання // *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. К. : Фенікс, 2000. С. 60-69.

62. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: дис.... док. пед. наук : 13.00.01 К., 2004. 428 с.

63. Кузьменко В. Самостійність // *Дошкільне виховання*. 1999. № 11-12. С. 28-30.

64. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я-дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). К. : Нора-прінт, 1996. 108 с.

65. Левіна І. А. Професійна діяльність учителя з формування пізнавальної самостійності підлітків засобами моделювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2001. 22 с.

66. Літіченко Т.Д. Формування самостійності дітей дошкільного віку у художньо-продуктивній діяльності // *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 4(38). С. 394-405.

67. Лопухіна Т. В., Стягунова О.О. Технології навчання, виховання та розвитку дітей. Навчально-методичний посібник. Донецьк : «Каштан», 2010. 146 с.

68. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. О., 2005. 467 с.

69. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. К.: Видавниче об'єднання Вища школа , Головне видавництво, 1974. 355 с.

70. Малахова О. В. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками: дис... канд. пед. наук: 13.00.05, Луганськ, 2006. 182 с.

71. Марусинець М. Розвиток пізнавальної активності : психологічні умови та дидактичні засоби // *Дошкільне виховання*. 1999. № 11-12. С. 7-9.
72. Маршицька В.В. Психолого–педагогічні передумови виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі // *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. Психологія ХХІ століття: здобутки та перспективи*. 2015. Том 13. С. 240-246.
73. Метод проектів у діяльності дошкільного закладу / Укладач Л. А. Швайка. Х. : Вид. група «Основа», 2010. 203 с.
74. Мельник В. Пізнавальна самостійність дитини старшого дошкільного віку як актуальна психолого-педагогічна проблема. 2021. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/342>
75. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посібник : У 2 ч. / Ред. рада : В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова (керівники авторського колективу) та ін. К., 1997. Ч. 1 : Теорія і технологія життєтворчості. 392 с.
76. Михайлова, К. В., Волошин Н. П. Розвиток самостійності у дітей раннього віку як чинник формування активної життєвої позиції самодосконалої творчої особистості. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія": збірник наукових праць / гол. ред. Г.В. Товканець. Мукачево: МДУ, 2017. Випуск 2(6). С.147-150
77. Новіцька Л. І. Моделювання проектної технології в умовах навчально-виховного комплексу // *Дошкільний навчальний заклад*. 2008. № 2 (14). С. 2-18.
78. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник / За ред. Г. С. Тарасенко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.
79. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко,

О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с

80. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.

81. Подоляк Л. Г. Основи вікової психології. Навчальний посібник. К.: Главник, 2006. 112 с.

82. Поніманська Т. І., Козлюк О.А., Марчук Г.В. Виховання людяності (До Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»): методичний посібник. К. : Міленіум, 2008. 138 с.

83. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. К. : «Академвидав», 2006. 424 с.

84. Романовська М. Б. Метод проєктів у навчальному процесі: [методичний посібник]. Харків: Веста; Вид-во «Ранок». 2007. 160 с.

85. Савченко А. П. Виховання самостійності молодших підлітків у процесі ігрової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» . К., 2007. 23 с.

86. Савченко М. До проблеми виховання самостійності на етапі раннього та дошкільного дитинства. *Імідж сучасного педагога : Науково-практичний освітньо-популярний журнал*. №6-7 (105-106). Полтава, 2010. С. 119-121.

87. Словник української мови : в 11 т. Т. 9. К. : Видавництво «Наукова думка», 1978. 916 с.

88. Сосюра М. Психолого-педагогічний аспект формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої діяльності // *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. Вип. 2. Київ, 2011. С.453-461.

89. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник / за ред. В. П. Андрущенка, В. І. Волович, М. І. Горлач та ін. К.; Х., 1997. 396 с.

90. Сучасне заняття в дошкільному закладі: [навчально-методичний посібник] / за ред. Н.В. Гавриш; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О.О. Лінник, Н. В. Губанова. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.
91. Тоцька Т. Свобода і відповідальність як неперехідні цінності // *Дошкільне виховання*. 2005. № 12. С. 12-13.
92. Тристапшон Т. Г. Дидактичні та сюжетно-рольові ігри. 5-6 роки життя. Х. : Вид. група «Основа», 2007. 128 с.
93. Трофаїла Н. Самостійність та її значення для емоційної вихованості дітей. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2022. Вип. 1. Т.1. С. 136–140.
94. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К., 2008. 21 с.
95. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т.1. Київ: Рад. школа, 1983
96. Фурмина Л. С. Можливості творчих проявів старших дошкільників в театралізованих іграх // *Художня творчість і дитина*. М., 1972.
97. Чепіль М.М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтесорі: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 272 с.
98. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я. Х.: Веста, 2007. 160 с.
99. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.
100. Шаповалова О., Парфілова С., Павлущенко Н. Теоретичні аспекти виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. *Збірник наукових праць. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. Вип. 2(8). С. 6-12.
101. Шрамко І., Саржанська Л. Фабрика іграшок. Сюжетно-рольова гра з використанням техніки оригамі для старших дошкільнят // *Дошкільне виховання*. 2011. № 9. С. 24-25.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановні вихователі!

Будемо вдячні за відповіді на наші запитання.

П.І.Б., місце роботи _____

1. Як, на Вашу думку, можна визначити поняття «самостійність»?

2. Яку дитину Ви вважаєте самостійною? _____

3. Яке значення має самостійність для розвитку особистості дитини дошкільного віку? _____

4. Які методи та прийоми роботи сприяють вихованню самостійності в дітей дошкільного віку? _____

5. Які види діяльності дітей дошкільного віку, на Вашу думку, сприяють вихованню в них самостійності? Чому? _____

6. Які види ігор, на Вашу думку, сприяють набуттю самостійності в дошкільному віці? _____

7. Яка допомога дорослого потрібна дитині, якщо він прагне виховати її самостійною? _____

8. Які умови потрібно створити в дошкільному навчальному закладі з метою виховання самостійності в дітей? _____

Дякуємо за допомогу !

Приклади ігрових проектів

Тема: Супермаркет «Ласунка»

Мета: викликати в дітей інтерес до гри «Супермаркет», бажання брати в ній активну участь; виховувати самостійність у розширенні змісту гри та його реалізації, розігруванні ролей, застосуванні на практиці отриманих знань за темою гри.

Завдання:

- озброїти дітей знаннями в економічному та соціально-побутовому аспектах;
- ознайомити з професіями людей, що працюють у супермаркеті, їх професійними обов'язками, зовнішніми ознаками (уніформа, необхідні атрибути), вимогами до них;
- спрямувати дітей на встановлення партнерської взаємодії з іншими учасниками гри;
- створити необхідні умови для реалізації запланованої гри;
- активізувати батьків до участі в ігровому проекті через зацікавлення їх виховним значенням ігрової діяльності для дітей дошкільного віку.

Прогнозовані результати: проект дозволить розвивати в дітей необхідні навички виконання ігрових дій, опанування різних ролей у торговельному середовищі, розвитку ігрового сюжету; виховувати самостійність в іграх, присвячених темі проекту, уміння використовувати отримані навички в повсякденному житті.

Правила гри:

1. Не сваритися з іншими учасниками гри, намагатись розв'язувати конфліктні ситуації, що виникають.
2. Дбайливо ставитись до ігрових атрибутів.
3. Виконувати роль у відповідності з професійними обов'язками.

Необхідні матеріали, атрибути, макети: шафи з полицями для товарів, предмети-замінники та муляжі різних товарів (продуктів харчування, косметики, побутової хімії, товарів для дому тощо); макет касового апарату; паперові гроші; кошики для покупок; талони на знижку; тека з накладними на товари; бейджі для учасників; елементи костюмів (краватка для адміністратора, кепка для супервайзера, футболки з назвою супермаркету для мерчендайзера, консультантів, касирів, пов'язка на руку з позначкою служби безпеки для охоронця, халат для прибиральниці).

Модель реалізації проекту

<i>№ з/п</i>	<i>Етапи реалізації проекту</i>	<i>Форми та методи роботи</i>	<i>Зміст</i>
І	Інформаційно-ознайомлювальний	1. Вступна бесіда за темою гри.	Ігровий момент «Мікрофон»
		2. Екскурсії.	Відвідування супермаркетів «Едем», «Дитячий світ», крамниць «Сонячний», «Казка». Спостереження за людьми, що працюють у сфері торгівлі (мовленнєві штампи, міміка, жести, зовнішній вигляд).
		3. Читання художніх творів за темою.	О. Меншикова «Чарівний аукціон», Е. Успенський «Бізнес крокодила Гени».
		4. Ознайомлення з рекламною продукцією.	Розглядання ілюстрацій, буклетів, каталогів різних супермаркетів і крамниць; пакунків, пакетів із номерами телефонів, логотипами, фірмовими знаками.
		5. Тематичні бесіди.	Тематика: «Похід до супермаркету», «Рекламуємо наш магазин», «Купуємо правильно», «Розраховуємося на касі», «Допомагаємо клієнту зробити покупки».
		6. Бесіди з фахівцями.	Запрошення до участі батьків, які працюють у сфері торгівлі.
		7. Розв'язання проблемних ситуацій.	Тематика: «Захворів касир», «Покупець загубив гаманець у супермаркеті», «Постачальник привіз зіпсований товар».
		8. Індивідуальний пошуковий проект.	Діти разом із батьками створюють власну рекламу будь-якої продукції.
		9. Підготовка атрибутів.	Залучення батьків до підбору атрибутів та створення макетів. Виготовлення нескладних атрибутів до гри разом із дітьми

			(вправа «Ігрова майстерня», «Виставка реклами»).
II	Тренувально-ігровий	1. Розробка системної карти логічних дій.	Визначення разом із дітьми сюжетних ліній до гри «Супермаркет».
		2. Розробка карти рольових портретів.	Визначення разом із дітьми професій у сфері торгівельного бізнесу, вимог до неї, атрибутів, які використовують працівники.
		3. Рольові тренування.	Вправи «Увійди в роль», «Такі різні покупці», «Обирай для себе роль», «Відділ кадрів», «Розучування мовних штампів».
		4. Змагання.	Конкурс «Кращий дизайнерський проект оформлення супермаркету».
		5. Організація гри.	Відбувається під керівництвом вихователя, спрямована на підтримку та заохочення до самостійних ігрових дій дітей.
III	Самостійно-діяльнісний	1. Рольові тренування.	Вправа «Ситуації в супермаркеті» (розігрування окремих сюжетів, промовляння діалогів за темою).
		2. Заохочення до гри.	Ігрова ситуація «Нагородження кращого працівника супермаркету», «Нагородження самого ввічливого покупця».
		3. Самостійна гра.	Організація гри дітьми.
IV	Оцінно-рефлексивний	1. Доповнення карти логічних дій.	Визначення разом з дітьми нових сюжетних ліній для продовження гри.
		2. Вправляння в навичках самостійної роботи з картою логічних дій.	Складання «Альбому нашої гри», «Каталогу продукції та послуг супермаркету».
		3. Виготовлення нових атрибутів.	-
		4. Бесіда-спогад.	«Як ми грали в супермаркет» (обговорення результатів гри).
		5. Презентація самостійних ігрових	Свято «День самостійної дитини».

		навичок дітей.	

Системна карта логічних дій ігрового проекту

Сюжетна лінія	Мовленнєві штампи
<i>Купівля товару клієнтами</i>	1. Взаємодія «продавець-консультант – покупець»: Продавець: Добрий день! Вітаємо Вас! Ми раді, що Ви до нас завітали. Що ви бажаєте придбати? Чим я можу бути Вам корисний? Щоб Ви хотіли подивитися? Зверніть увагу на цей товар. Учора нам завезли смачні ..., нові ..., модні ... Можу вам запропонувати ... Покупець: Я хотів би придбати ..., але не знаю який. Допоможіть мені, будь ласка. Мені потрібно вибрати подарунок для ..., але я вагаюся. Прошу Вашої допомоги. У Вас великий вибір товарів. Мені потрібні недорогі ... Дякую за допомогу! Дякую, Ви мені допомогли!
	2. Взаємодія «касир – покупець»: Касир: Наступний, будь ласка! Розрахуйтеся! З вас ... гривень. Ваш товар коштує ... гривень. Дякуємо за покупки! Приходьте до нас ще! Ми раді Вас бачити в нашому супермаркеті! Покупець: Зараз моя черга. Скільки все коштує? Розрахуйтеся зі мною, будь ласка. У мене є талон на знижку. Дякую!
<i>Закупка товару для супермаркету</i>	1. Взаємодія «супервайзер - адміністратор»: Супервайзер: Який товар Ви бажаєте замовити? Скільки (пачок, кілограмів) цього товару необхідно замовити? Я привіз товар, який Ви замовляли. Розпишіться, будь ласка, про отримання! Розрахуйтеся, будь ласка! Адміністратор: Яку кількість товару Ви привезли? Надайте сертифікат якості товару.
	2. Взаємодія «адміністратор – мерчендайзер»: Адміністратор: Які товари потребують акційного продажу? Чи достатній асортимент молочної (м'ясної, хлібно-булочної) продукції? Яких товарів не вистачає сьогодні в залі? Перевірте, будь ласка, наявність ярликів і штрих-кодів на товарах. Які товари користуються попитом?
<i>Охорона супермаркету</i>	Взаємодія «охоронець – покупець»: Охоронець: Проходьте, будь ласка! Зачекайте хвилинку, будь ласка. Ви порушили правила поведінки! Я попрошу Вас вийти з супермаркету! Вийдіть, будь ласка! Увага! Небезпека!

Продовження

<i>Підготовка торговельного залу до роботи</i>	<i>Взаємодія «адміністратор – прибиральниця»:</i> Адміністратор: Скоро перерва, приготуйтеся, будь ласка, до вологого прибирання залу. Зараз буде перерва, витріть пил із вітрин і полицок. Підметіть, будь ласка, підлогу в торговельному залі. Прибиральниця: Добре! Буде порядок! Звичайно, усе буде зроблено. Мені необхідно поповнити запаси засобів для миття вітрин.
--	--

Карта рольових портретів

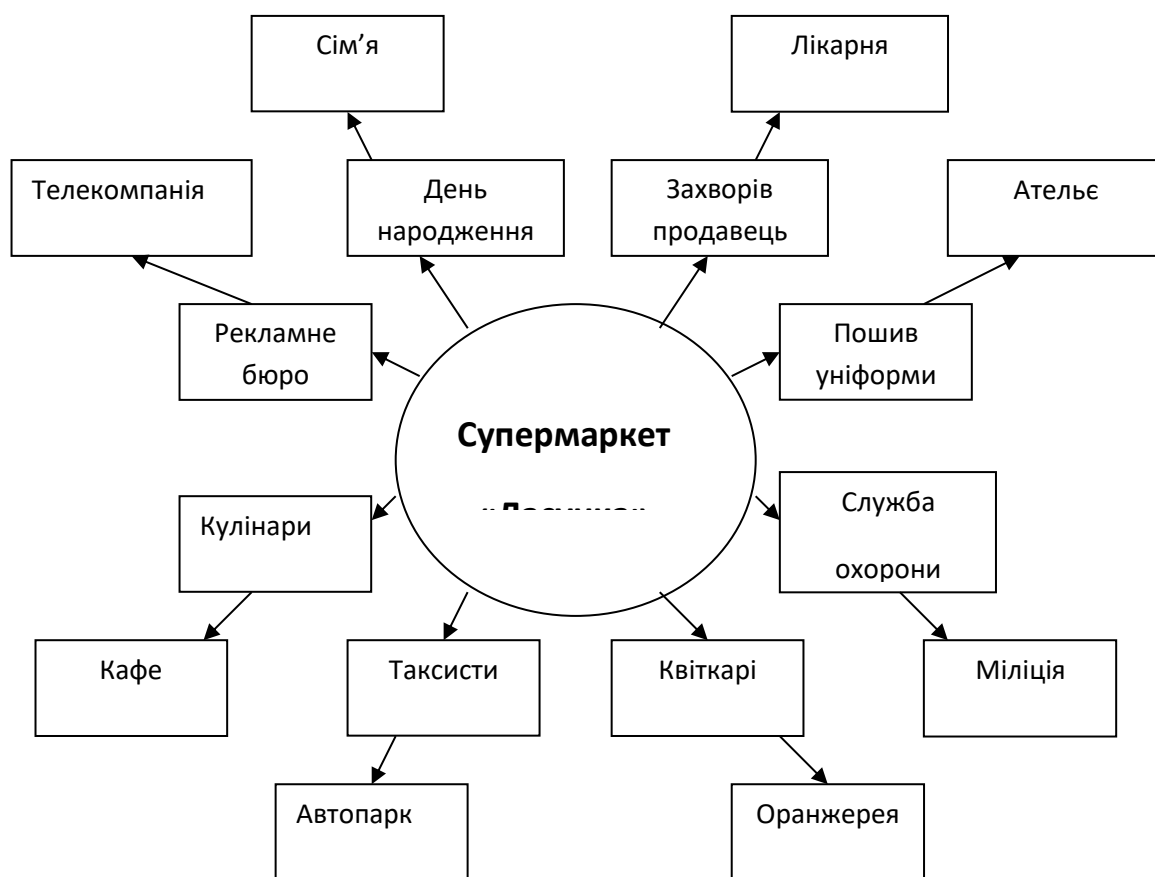
Зовнішні ознаки	Атрибути та предмети-замінники	Рольові дії
Роль: адміністратор торговельного залу		
Краватка	Калькулятор	Слідкує за виконанням обов'язків працівників супермаркету. Готує й передає заказ на товари. Слідкує за дотриманням правил культури обслуговування покупців персоналом.
Роль: супервайзер		
Кепка	Тека з документами, накладними	Виконує заявки на замовлення товару супермаркетом. Організовує роботу з доставки товару до супермаркету. Чесно оформляє документи, накладні.
Роль: мерчендайзер		
Футболка з назвою супермаркету	Предмети-замінники товарів	Слідкує за наявністю товару в торговельних залах, його різноманіттям. Повідомляє про необхідність закупівлі певного товару. Старанно розташовує товар.

Продовження

Роль: продавець-консультант		
Футболка з назвою супермаркету, бейдж з ім'ям	-	Щиро вітає відвідувачів. Пропонує товар. Розповідає про товар, який зацікавив покупця. Досконало знає властивості, якість, ціну, вагу товару. Допомагає покупцю вибрати товар.
Роль: рекламний агент		
Краватка-метелик	Набір для малювання	Пропонує варіанти створення реклами для товарів супермаркету (листівки, пакунки, вивіски).
Роль: прибиральниця		
Халат	Віник, совок, ганчірка	Старанно прибирає магазин (замітає та миє підлогу, протирає вітрини й полиці). Ретельно слідкує за порядком.
Роль: касир		
Бейдж з ім'ям	Касовий апарат, гроші	Чесно здійснює розрахунки. Чемно поводить з покупцями.
Роль: охоронець		
Пов'язка на руку з позначкою служби безпеки	Рація	Слідкує за порядком. Слідкує за безпекою працівників і відвідувачів. Сміливо карає порушників. Володіє прийомами захисту.
Роль: покупець		
-	Кошик для товарів, гроші, талони на знижку	Робить свій вибір. Чемно спілкується. Ввічливо розраховується.

Список додаткових ролей: електрик, кулінар, двірник, сторож, квітникар, пакувальник товару, дизайнер приміщень.

Карта розвитку сюжетних ліній

Тема: Кафе «Ласунка»

Мета: викликати інтерес до сюжетно-рольової гри «Кафе», до професійних обов'язків людей, які працюють у кафе через створення певних умов; бажання брати в ній активну участь; виховувати самостійність у розширенні змісту гри та його реалізації, розігруванні ролей, застосуванні на практиці отриманих знань за темою гри.

Завдання:

- ознайомити дітей із роботою кафе, професіями, необхідними в цій галузі;
- стимулювати бажання висловлювати власні пропозиції щодо розвитку задуму гри та наполегливо реалізувати його;
- учити виконувати обрану роль до кінця;
- виховувати вміння взаємодіяти з партнерами по грі та узгоджувати свої дії з ними;
- спрямовувати на аналіз наявних результатів та прогнозування розвитку гри.

Прогнозовані результати: проект дозволить розвивати в дітей необхідні навички виконання ігрових дій, опанування різних ролей, розвитку

ігрового сюжету; виховувати самостійність в іграх, присвячених темі проекту, уміння використовувати отримані навички в повсякденному житті.

Правила гри:

1. Чесно ділити ролі, не сваритися з іншими учасниками гри, уміти домовитись між собою.
2. Допомогати іншим учасникам гри, якщо вони цього потребують.
3. Виконувати роль відповідно до професійних обов'язків.
4. Дбайливо ставитись до ігрових атрибутів.

Необхідні матеріали, атрибути, макети: набір кольорового пластикового посуду, скатертини, серветки, таці, різні варіанти меню, макет «барної стійки», «сцени» для музикантів, дитячі музичні інструменти, мікрофон; костюми: краватка для адміністратора, краватки-метелики для офіціантів та бармена, фартухи й білі косинки для помічників кухаря, білий ковпак для шеф-кухаря, пов'язки на руку з позначкою служби безпеки, рації для охоронців; бейджі для ролей-співробітників кафе; паперові гроші для розрахунку.

Модель реалізації проекту

<i>№ з/п</i>	<i>Етапи реалізації проекту</i>	<i>Форми та методи роботи</i>	<i>Зміст</i>
І	Інформаційно-ознайомлювальний	1. Вступна бесіда за темою гри.	Ігровий момент «Мікрофон».
		2. Екскурсія.	Відвідування кафе «Ялинки». Спостереження за діяльністю бармена, офіціантів, повара, охоронців (культура обслуговування, міміка, жести, зовнішній вигляд), розглядання інтер'єру, атрибутів.
		3. Читання художніх творів за темою.	С. Шушкевич «Куховарики», І. Солнишко «Пограємо в кухарів», Г. Юрмін «Яка ж професія найкраща», Г. Бойко «Калачі».
		4. Підбір інформації за темою гри.	Виготовлення альбомів із вирізками та фотографіями «Інтер'єри кафе», «Відвідування кафе», «Правила етикету». Розглядання рекламних буклетів різних кафе міста.

Продовження

		5. Тематичні бесіди.	Тематика: «Відвідування кафе: правила поведінки», «Професія шеф-кухаря», «Доброзичливий відвідувач», «Відкриття кафе».
		6. Бесіди з фахівцями.	Запрошення до участі батьків, які працюють у кафе.
		7. Проблемні ситуації.	Тематика: «Захворів шеф-кухар», «Офіціант розлив суп», «Неввічливі відвідувачі».
		8. Індивідуальний пошуковий проект.	Діти разом із батьками створюють проект власного кафе (малюнок, аплікація, поробка тощо).
		9. Підготовка атрибутів.	Залучення батьків до створення макетів та добору атрибутів. Виготовлення нескладних атрибутів до гри разом з дітьми (вправа «Ігрова майстерня», «Найгарніший столик»).
II	Тренувально-ігровий	1. Розробка системної карти логічних дій.	Визначення разом із дітьми сюжетних ліній до гри «Кафе», влаштування до них декорацій.
		2. Розробка карти рольових портретів.	Визначення разом із дітьми професій у сфері ресторанного бізнесу, їх професійних обов'язків, зовнішніх ознак, притаманних атрибутів та предметів-замінників.
		3. Рольові тренування.	Вправи «Увійди в роль», «Такі різні відвідувачі», «Шеф-кухар», «Конкурс барменів», «Музиканти», «Розучування мовленнєвих штампів».
		4. Формування необхідних для гри навичок.	«Школа пана Етикета»: ознайомлення з правилами сервірування столу, поведінки за столом, культури поведінки у кафе. Вправи на вміння розв'язувати конфліктні ситуації («Вимови фразу», «Школа ввічливості», «Привітні люди», «Квітка примирення»).

Продовження

		5. Змагання.	Вправи «Конкурс кухарів», «Конкурс дизайнерів приміщень», нагородження подяками «Найвихованіший клієнт», «Галантний офіціант».
		6. Організація гри.	Відбувається під керівництвом вихователя, спрямована на підтримку та заохочення до самостійних ігрових дій дітей.
III	Самостійно-діяльнісний	1. Рольові тренування.	Вправляння у навичках побудови діалогу за сюжетом ігрового проекту.
		2. Виготовлення атрибутів до гри.	Ліплення овочів та фруктів із солоного тіста, малювання картин для оформлення кафе, створення квіткових композицій на столи із сухих квітів або паперу.
		3. Заохочення до гри.	Ігрова ситуація «Підготовка до дня народження», «Очікуємо справжніх гостей до нашого кафе».
		4. Самостійна гра.	Організація гри дітьми.
IV	Оцінно-рефлексивний	1. Доповнення карти логічних дій.	Визначення разом із дітьми нових сюжетних ліній для продовження гри.
		2. Вправляння у навичках самостійної роботи з картою логічних дій.	Складання «Альбому нашої гри», вправа «Новий гість», запрошення до участі у грі дітей із сусідньої групи.
		3. Бесіда-спогад.	«Як ми грали в кафе» (обговорення результатів гри).
		5. Презентація самостійних ігрових навичок.	Свято «День самостійної дитини».

Системна карта логічних дій ігрового проекту

<i>Сюжетна лінія</i>	<i>Мовленнєві штампи</i>
<i>Зустріч клієнта</i>	<i>1. Взаємодія «адміністратор – клієнт»:</i> Адміністратор: Вітаємо Вас у нашому кафе «Ласунка». Проходьте, будь ласка. Зачекайте, будь ласка, вільних місць немає – ви можете поки що завітати до бару. Там наш бармен готує смачні вітамінні коктейлі та морозиво. Проходьте, будь ласка, за цей столик. Зараз я покличу до Вас офіціанта. Яке непорозуміння у Вас виникло? Чим я можу вам допомогти? Бажаємо Вам приємно провести час у нашому кафе.
<i>Виконання замовлення клієнта</i>	<i>1. Взаємодія «бармен – відвідувач»:</i> Бармен: Добрий день! Ми Вас вітаємо в нашому кафе. Ми раді, що Ви до нас завітали. Що Ви бажаєте замовити? Смачного! Розрахуйтеся, будь ласка. Ви винні мені... гривень. Дякую! Відвідувач: Добрий день! Я бажаю замовити ... Ми хотіли б скуштувати... Чи є у Вас...? Приготуйте нам, будь ласка... Порахуйте, будь ласка, скільки ми Вам винні. Розрахуйте нас, будь ласка. Дякуємо! <i>2. Взаємодія «офіціант – відвідувачі»:</i> Офіціант: Добрий день! Ми раді вас бачити. Пропоную Вам переглянути наше меню. Пропоную Вашій увазі нашу фірмову страву... Що бажаєте замовити? Чи готові ви вже зробити замовлення? Будь ласка, ваше замовлення... Чи сподобались Вам страви? Чи все Вам прийшлося до смаку? Ми раді вислухати Ваші побажання. Будь ласка, Ваш розрахунок. Приходьте, будь ласка, ще. Ми чекаємо на Вас.
<i>Музиканти</i>	<i>Взаємодія «музиканти – відвідувачі»:</i> Музиканти: Ми Вас вітаємо в нашому кафе. Бажаємо Вам приємно провести дозвілля з вашими друзями. Пропонуємо Вам прослухати пісню... Які ще пісні ви хотіли б почути? Вітаємо зі святом... Бажаємо... Відвідувачі: Ми хотіли б почути пісню... Ми отримаємо велике задоволення, якщо Ви виконаєте пісню... Браво! Дякуємо, Ви чудово співали (грали).
<i>Виконання замовлення на кухні</i>	<i>1. Взаємодія «офіціант – шеф-кухар»:</i> Офіціант: Прийміть замовлення. Дві порції ..., два... та ... за другий столик. Прийміть замовлення для третього столика. Чи готове вже замовлення для другого столика? Клієнтам дуже сподобалось нове блюдо, передають свою вдячність шеф-кухарю.

Продовження

	2. <i>Взаємодія «шеф-кухар – помічники кухаря»:</i> Шеф-кухар: Готуємо шоколадний торт. Я поки зроблю тісто, а ти замішай глазур. Слідкуй уважно за пічкою, щоб нічого не підгоріло. Хто вже звільнився, розберіть нові пакунки з їжею, що потрібно поставте в холодильник. 3. <i>Взаємодія «шеф-кухар – посудомийка»:</i> Шеф-кухар: Слідкуйте уважно, щоб на кухні весь час підтримувалася чистота. Ретельно мийте посуд і перетирайте його. Дуже Вам вдячний, на кухні все блищить. Без Вашої допомоги було б складно.
Охорона	<i>Взаємодія «охоронець – відвідувачі»:</i> Охоронець: Ви порушили правила поведінки! Вийдіть, будь ласка, із кафе! Увага, небезпека! Викликаю міліцію (пожежників).

Карта рольових портретів

Зовнішні ознаки	Атрибути та предмети-замінники	Рольові дії
Роль: адміністратор		
Краватка	Блокнот для нотаток	Слідкує за виконанням обов'язків працівників кафе. Зустрічає клієнтів і проводить їх до вільного столику. Приймає замовлення на проведення свят у кафе.
Роль: бармен		
Краватка-метелик	Макет «барної стійки», стакани та чашки, соломинки для коктейлів, пакети з-під соку, чаю	Обслуговує клієнтів. Пропонує їм меню, готує чай, коктейлі, морозиво й подає їх. Здійснює розрахунок.
Роль: офіціант		
Краватка-метелик	Меню, блокнот для замовлень, таця	Сервірує столи. Ввічливо спілкується з клієнтами. Подає меню. Оформляє замовлення. Надає замовлення на кухню. Розраховується з клієнтом. Прибирає зі столів.

Продовження

Роль: шеф-кухар		
Фартух, білий ковпак	Іграшкове начиння для кухні	Готує їжу. Прикрашає блюда. Складає меню. Контролює дії помічників кухаря.
Роль: музикант		
Яскравий костюм	Мікрофон, дитячі музичні інструменти, макет сцени	Співають, грають на інструментах. Виконують замовлення клієнта.
Роль: посудомийка-прибиральниця		
Фартух і біла косинки	Віник, совок, ганчірка, засоби для миття посуду	Мие посуд. Прибирає зал для відвідувачів. Ретельно слідкує за порядком.
Роль: охоронець		
Пов'язка на руку з позначкою служби безпеки	Рація	Слідкує за порядком. Слідкує за безпекою працівників і клієнтів. Карає порушників.
Роль: відвідувач		
-	Паперові гроші	Робить замовлення. Споживає їжу. Чемно спілкується. Увічливо розраховується.

Список додаткових ролей: директор, таксист, двірник, слюсар, гардеробник, квітникар, менеджер із реклами.

Карта розвитку сюжетних ліній

